

KUR'ÂN'DA İSMİ ZİKREDİLEN TEK SAHÂBÎ ZEYD B. HÂRİSE'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE İSLÂM'A HİZMETLERİ
THE SINGLE COMPANION WHICH IS NUMBERED IN THE QUR'AN ZAYD İBN HÂRİTHAH'S LIFE, PERSONALITY AND SERVICES TO ISLAM

Recep ERKOCAASLAN*

Öz

Bu çalışmada ömrünün büyük bir kısmı Hz. Peygamber'in terbiyesi altında geçmiş olan Zeyd b. Hârîse'nin hayatı ve İslâm'a hizmetleri incelenmiştir. Zeyd b. Hârîse, Hz. Peygamber'e nübüvvet görevi verilmeden önce bile, Rasûlullah'daki yüce ahlaki görerek, hürriyeti ve ailesi pahasına Hz. Peygamber'in yanında köle olarak kalmayı tercih etmiştir. Tebliğin başladığı ilk günden, Mu'te Seriyyesi'nde şehit olduğu ana kadar Hz. Peygamber'in en büyük destekçilerinden biri olmuş, Hz. Peygamber'in yaşadığı sıkıntı ve muflulukları kendisi de yaşamıştır. Ayrıca Zeyd b. Hârîse, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen tek sahâbî olma özelliğine sahiptir. Ancak tüm bu üstün özelliklerine rağmen Zeyd b. Hârîse azatlı bir köle olduğu için o dönemin genel algısı sebebiyle geri planda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyar, Zeyd b. Hârîse, Sahâbî, Komutan, Evlatlık, Köle.

Abstract

In the present study, the life and services of Zayd ibn Hârithah who spent the large part of his life in the Prophet Muhammad's hands were examined. Zayd ibn Hârithah, even before the Prophet Muhammad became a prophet, saw the supreme moral values of the Prophet Muhammad and preferred to be one of the Prophet's slaves at the expense of his freedom and family. He had been one of the greatest supporters of the Prophet Muhammad and regarded the Prophet's problems and happiness as his own until he died a martyr in the Mu'tah Battle. Also, Zayd ibn Hârithah is the only companion whose name has been addressed in the Qur'an. However, Zayd ibn Hârithah, who was an emancipated slave, remained in the background due to the general perception of the time despite his all superior qualities.

Keywords: Siyar, Zayd ibn Hârithah, Companion, Commander, Adopted Child, Slave.

Giriş

Zeyd b. Hârîse, ömrünün büyük bir kısmını Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinde geçirmiş, en önemli sahâbîlerden birisidir. İslâm dinini ilk kabul eden sahâbîlerden birisi olup, Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmeye başladığı ilk andan itibaren İslâm dinine hizmet etme ayrıcalığına sahip olmuştur. Şehit olduğu Mu'te Seriyyesi'ne kadar İslâm dinine hizmet hususunda hiçbir tereddüt göstermemiş, kendisine verilen vazifeleri en güzel şekilde yapmaya gayret etmiştir.

İslâm'daki ilk öncülerden olan bu büyük sahâbî azatlı bir köle olduğu için ve Kureys kabilesine mensup olmadığı için maalesef yaşadığı dönemin insan algısının bir sonucu olarak ikinci sınıf bir insan olarak görülmüştür. Hâlbuki Zeyd b. Hârîse özgürlüğüne kavuşabilme ve ailesinin yanına dönebilme şansını elde ettiği halde Hz. Peygamber'e duyduğu büyük sevginin bir sonucu olarak onun yanında köle olarak kalmayı tercih etmiştir. Fakat bu özverili tavrı bile toplumun ona bakışını gerek Cahiliye'de gerek İslâm'dan sonra çok değiştirememiştir. Zeyd b. Hârîse bazı insanların gözünde hep azatlı bir köle olarak kalmış, şerefli kabilelere(!) mensup hür bireylerin yanında veya önünde yer almasına tahammül edilememiştir. Çalışmamızda Zeyd b. Hârîse'nin hayatı ile ilgili olarak aktardığımız pek çok olayda bu zihniyetin yansımaları görülmektedir. Bu çarpık bakış açısı, bazen Zeyd b. Hârîse'nin evliliklerinde bazen de bir seriyeye komutan olarak atanırken karşısına çıkmıştır. İlk Müslümanlardan olmasına, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen tek sahâbî olmasına ve Allah yolunda tereddütsüz şehid olmasına rağmen Hz. Zeyd ashâbın en faziletliileri arasında sayılmamıştır. İslâm'ın ilk dönemindeki bu algının maalesef daha sonraki süreçte de değişmediği görülmektedir. Bu makaleyi kaleme almamızın sebebi bu bakış açısına itirazımızdır. İslâm'da ilklerden olan Hz. Zeyd tüm Müslümanlar için üzerinde önemle durulması gereken bir rol model olmasına rağmen maalesef fazla üzerinde durulmamıştır. Hz. Zeyd hakkında görebildiğimiz kadarıyla herhangi bir makale çalışması bulunmamaktadır. Araştırmacıların erişimine kapalı olan yalnızca bir yüksek lisans tezi (Söylemez, 2001) bir tane tarihi roman (Saraç, 2009) ve bir tane de biyografi çalışması (Kılıç, 2016) bulunmaktadır. Hz. Zeyd hakkında ki çalışmaların azlığı ve kolay ulaşılabilir olmaması sebebiyle okuyucuların ve araştırmacıların bu konudaki bilgilere daha rahat ulaşabilmeleri için çalışmamızda Hz. Zeyd'in hayatının bütün yönlerini ele almaya çalıştık.

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Öğretim Üyesi,

Çalışmamızda mümkün olduğunca Hz. Zeyd'in isminin geçtiği bütün olaylara temas etmeye gayret gösterdik. Fakat bu olaylar zinciri içerisinde Hz. Zeyd hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olduğu için bahsettiğimiz konular hakkında özet bir giriş yapmayı uygun gördük. Örneğin Hz. Zeyd'in Bedir Gazvesi'ndeki rolüne değinmeden önce Bedir Gazvesi hakkında özet bir malumat vermenin daha uygun olacağını düşündük.

A. CAHİLİYE DÖNEMİNDE ZEYD B. HÂRİSE

1. Zeyd b. Hârîse'nin Soyu ve Fiziki Yapısı

Hz. Zeyd'in nesebi, Zeyd b. Hârîse b. Şerâhîl/Şûrahbîl b. (Ka'b b.) Abdülzâb b. (Zeyd b.) İmruülkays b. Âmir b. Nu'mân b. Âmir b. Abdüvüdd b. (İmruülkays b. Nu'mân b. Imrân b.) Avf b. Kinâne b. (Bekr b.) Avf b. Uzre b. Zeydüllât b. Rufeyde b. Sûr/Sevr b. Kelb b. Vebere/Vebre b. Taglib b. Hulvân b. Imrân b. el-Hâf/İlhâf b. Kudâ'a b. Mâlik b. Amr b. Mürre b. Mâlik b. Hımyer b. Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân şeklindedir (İbn Hişâm, ts: I, 284; İbn Sa'd, 2012: III, 29; Belâzürî, 1996: I, 467; İbn Abdilber, 2006: 285; İbnü'l-Esir, 2009: II, 238; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: I, 52).

Hz. Zeyd'in annesinin soyu ise, Su'da bint Sa'lebe b. Abdüâmir b. Efler b. Silsile şeklinde olup (İbn Sa'd, 2012: III, 29; Belâzürî, 1996: I, 467; İbn Abdilber, 2006: 285; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 378; İbnü'l-Esir, 2009: II, 238), Ma'n b. Tayy oğulları kabilesindedir (Belâzürî, 1996: I, 467; İbn Abdilber, 2006: 285; İbnü'l-Esir, 2009: II, 238; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 241).

Hz. Zeyd'in künyesi ilk eşi Ümmü Eymen'den dünyaya gelen oğlu Üsâme sebebiyle Ebû Üsâme'ydi (İbn Sa'd, 2012: III, 32; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 381).

Hz. Zeyd'in Hz. Peygamber'den on veya yirmi yaş küçük olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır (İbn Sa'd, 2012: III, 32; Belâzürî, 1996: I, 470; İbn Abdilber, 2006: 285-286; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 381; Zehebî, 1985: I, 222). Fakat Hz. Peygamber ile Hz. Zeyd'in aralarındaki yaş farkını yirmi olarak belirten rivayet daha zayıf kabul edilmiştir (Zehebî, 1985: I, 222). Buna göre Hz. Zeyd nübüvvetten otuz sene evvel, takriben M. 580 yılında doğmuştur.

Hz. Zeyd'in basık burunlu, kısa boylu ve çok kumral tenli olduğuna dair rivayetler bulunmakla birlikte (İbn Sa'd, 2012: III, 32; İbn Kuteybe, 2003: 75; Belâzürî, 1996: I, 470; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 381; Zehebî, 1985: I, 222) kendisinin beyaz tenli olduğu şeklinde rivayetler de bulunmaktadır (İbnü'l-Esir, 2009: II, 240; Zehebî, 1985: I, 222; Erul, 2013: XLIV, 320). Aşağıda ayrıntılarını vereceğimiz, Müezziz el-Müddicî'nin Hz. Zeyd ile oğlu Üsâme arasında hüküm vermesini aktaran rivayet sebebiyle Hz. Zeyd'in beyaz tenli olduğunu belirten rivayetlerin daha makul olduğunu düşünüyoruz.

1. 1. Zeyd b. Hârîse'nin Esir Düşmesi ve Hz. Peygamber'i Tercih Etmesi

Hz. Zeyd'in annesi Su'da yanına evladı Zeyd b. Hârîse'yi de alarak kavmini ziyaret etmek için gitti. Su'da ve Zeyd'in bu ziyareti esnasında Benî Kayn b. Cesr kabilesinin atlıları Su'da'nın kabilesi olan Benî Ma'n kabilesine saldırdılar. Benî Kayn atlıları bu saldırı esnasında küçük bir çocuk olmasına rağmen hizmet edebilecek bir yaşta olan Hz. Zeyd'i kaçırdılar.¹ Kendisini Ukâz² Panayırında köle olarak Hz. Hatice'nin yeğeni Hakîm b. Hizâm b. Huveylid'e sattılar. Hakîm, Hz. Zeyd'i halası Hz. Hatice için dört yüz dirheme satın aldı. Hz. Hatice, Hz. Peygamber ile evlendikten sonra Hz. Zeyd'i Rasûlullah'a hediye etti (İbn Sa'd, 2012: III, 29-30; İbn Kuteybe, 2003: 75; Belâzürî, 1996: I, 467; İbn Abdilber, 2006: 285; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 378; İbnü'l-Esir, 2009: II, 238; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 241. Krş. İbn Hişâm, ts: I, 284-285).³

Hz. Zeyd'in babası Hârîse evladının kaçırılmasına çok üzülmüştü. Evladına duyduğu hasreti dile getiren şiirleri İslâm tarihi kaynaklarında muhafaza edilmiştir (İbn Hişâm, ts: I, 285; İbn Sa'd, 2012: III, 30; Belâzürî, 1996: I, 467-468; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 378-379; İbnü'l-Esir, 2009: II, 238; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 241).

Kelb kabilesinden bazı kişiler hac yapmak için Mekke'ye geldiklerinde Hz. Zeyd'i tanıdılar. Hz. Zeyd de kabilesinin üyelerini tanıyarak, ailesine iletmeleri için onlara bir şiir okudu. Bu şiirinde Hz. Zeyd durumunun gayet iyi olduğunu, asil bir ailenin yanında bulunduğunu, kendisi için üzülmelerine gerek olmadığını ifade ediyordu. Kelb kabilesi mensupları memleketlerine döndükleri zaman Hz. Zeyd'in babası Hârîse'ye evladının nerede ve kimin yanında olduğunu söylediler. Hârîse kardeşi Ka'b ile birlikte Hz. Zeyd'in fidyesine yeteceğini düşündüğü bir miktar parayı da alarak yola çıktı. Mekke'ye ulaştıklarında derhal Hz. Peygamber'in yerini insanlara sordular. Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'ın yanında olduğu bilgisi

¹ Bazı çalışmalarda Hz. Zeyd'in kaçırıldığında sekiz yaşında olduğu ifade edilmektedir. Ancak ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında bu bilgiyi teyit edebileceğimiz herhangi bir rivayete rastlamadık (Vicdânî, 1998: 74; Saraç, 2009: 29).

² Hubâşe Panayırında olduğu da zikredilir (İbn Abdilber, 2006: 285).

³ Zeyd b. Hârîse'nin satın alınıp azat edilmesi konusunda başka rivayetler de bulunmakla birlikte sadece en meşhur olan rivayeti aktardık.

kendilerine verildi. O ikisi Hz. Peygamber'in yanına gelince: "Ey Abdullah'ın oğlu! Ey Abdülmuttalib'in oğlu! Ey Hâşim'in oğlu! Ey kavminin efendisinin oğlu! Kuşkusuz sizler Kâbe'nin komşuları ve halksınız. Sıkıntıda olanlara yardım eder ve esirleri yedirirsiniz. Senin yanında bulunan evladımız için geldik. Bize kolayca karşılayabileceğimiz bir fidye miktarı tespit et." dediler. Hz. Peygamber bu iki kişinin Hz. Zeyd'in babası ve amcası olduğunu öğrenince: "Zeyd'i muhayyer bırakalım. Şayet sizi seçerse fidye ödemeksizin sizinle gidebilir. Fakat beni seçerse, Vallahi! Beni seçenin üzerine ben de kimseyi seçmem." buyurdu. Hz. Zeyd'in babası ve amcası Hz. Peygamber'in bu sözlerine çok sevindiler. Hz. Peygamber Hz. Zeyd'i yanına çağırarak: "Beni tanıyorsun. Seninle olan arkadaşlığımı da biliyorsun. Ya beni ya da o ikisini seç." buyurdu. Hz. Zeyd de: "Senin üzerine hiç kimseyi seçmem. Sen benim babam ve annem konumundasın." dedi. Bunun üzerine Hz. Zeyd'in babası ve amcası: "Yazıklar olsun sana ey Zeyd! Baban, amcan ve ailen yerine köleliği tercih ettin." dediler. Hz. Zeyd de: "Evet, bu insanda onun üzerine hiç kimseyi seçemeyeceğim bir güzellik gördüm." dedi. Hz. Peygamber Zeyd'in bu tavrını görünce onu Kâbe'nin Hicr kısmına çıkararak: "Ey hazır bulunanlar şahit olun! Kuşkusuz Zeyd benim oğlumdur. Ben ona varisim o da bana varistir." buyurdu. Hz. Zeyd'in babası ve amcası bu durumu görünce kısmen rahatlamış bir vaziyette geri döndüler. Bu tarihten sonra evlatlıklarla ilgili hükmü belirten âyet gelene kadar (Ahzâb 33/40) Hz. Zeyd, Zeyd b. Muhammed diye anılmıştır (İbn Sa'd, 2012: III, 30-31; Belâzürî, 1996: I, 468-469; İbn Abdilber, 2006: 285-287; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 379-381; İbnü'l-Esîr, 2009: II, 238-239; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 242. Krş. İbn Hişâm, ts: I, 285; İbn Kuteybe, 2003: 75; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994: III, 20-21).

Bu olay haricinde Hz. Zeyd'in Cahiliye dönemindeki hayatı hakkında neredeyse hiç bilgi bulunmamaktadır. Sadece bi'setten önce yaşamış olan Haniflerden Zeyd b. Amr ile yaşadıkları bir olay hakkında bilgi bulunmaktadır. Zeyd b. Hârîse'nin dilinden aktarılan bu rivayette kaynaklar arasında ciddi bilgi farklılıklarının bulunması sebebiyle kabulü noktasında ihtiyatlı davranmak daha uygun olacaktır. Hz. Zeyd bu olayı şöyle aktarmaktadır: "Rasûlullah ile Mekke'de olduğumuz dönemde, sıcak bir günde yola çıkıp, putlardan birisinin yanına gittik. Onun için dişi bir koyun kesip, pişirdik. Sonra Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile karşılaştık. Rasûlullah ona: 'Kavminin senden hoşlanmadığını görüyorum' deyince, Zeyd b. Amr: 'Vallahi! Ey Muhammed! Onlarda benim için bir fayda yoktur. Ben (Hak) dini bulmak için yola çıktım. Fedek ruhbanlarına gittim. Onları hem Allah'a ibadet ediyor hem de ona şirk koşuyor buldum. Sonra Hayber ruhbanlarına gittim. Onları da aynı şekilde buldum. Sonra Şâm ruhbanlarına gittim. Onları da aynı şekilde buldum. Onlara: 'Bu benim aradığım din değildir.' dedim. Onlardan bir şeyh bana: 'Sen, Hire'deki bir şeyhten başkasının tâbi olmadığı bir dini soruyorsun.' dedi. Bunun üzerine bu şeyhin yanına geldim. Şeyh bana: 'Sen kimlersin.' dedi. Ben de Beytullah'ın halkından olduğumu söyledim. Bana: 'Senin aradığın din beldende ortaya çıktı veya çıkacaktır. Peygamber gönderildi. Onun yıldızı parladı.' dedi. Ancak hala bir peygamber ortaya çıkmadı.' dedi. Zeyd b. Amr'ı yemeğe davet ettik. O: 'Ey Muhammed! Bu nedir?' diye sorduğunda Rasûlullah: 'Bu, put için kestığımız dişi koyunun etidir.' dedi. Zeyd b. Amr: 'Allah'tan başkası için kesilen bir şeyi yemem.' dedi ve sonra birbirimizden ayrıldık.

Daha sonra Rasûlullah ile birlikte Kâbe'ye gelerek tavaf ettik. Safâ ve Merve'de İsâf ve Nâile adında bakırdan yapılmış iki put vardı. Müşrikler tavaf ettikleri sırada o ikisine dokunurlardı. Rasûlullah bana: 'O ikisine dokunma, onlar pistir.' dedi. Ben de kendi kendime: 'Onlara kesinlikle dokunacağım. Ne söyleyeceğine bakacağım.' dedim. O ikisine dokunduğumda Rasûlullah: 'Ey Zeyd! Ona dokunmaman söylenmedi mi?' buyurdu. Sonraki günlerde Zeyd b. Amr b. Nufeyl vefat etti. Daha sonra da Rasûlullah'a nübüvvet indirildi. Rasûlullah Zeyd b. Amr hakkında: 'Kıyamet günü tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir.' buyurdu." Demişti (İbn İshâk, 1976: 98; Nesâî, 2001: VII, 325-326; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, 1986: XIII, 170-173; Taberânî, 1984: V, 86-87; Zehebî, 1985: I, 220-222; Özkan, 2013: XLIV, 316-317).

1. 2. Hz. Zeyd'in Müslüman Olması ve Hicrete Kadar Olan Hayatı

Urve, Zührî ve bazı âlimler Hz. Zeyd'in ilk Müslüman olan kişi olduğunu bildirmişlerdir (İbn Sa'd, 2012: III, 32; Belâzürî, 1996: I, 112; Taberî, 2012: I, 540; İbn Abdilber, 2006: 287; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 381; İbnü'l-Esîr, 2009: II, 239; Zehebî, 1985: I, 224; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 242).⁴ Bize göre, Hz. Peygamber'in ev halkından olmaları sebebiyle ilk Müslüman olan kişi ya Hz. Hatice ya da Hz. Zeyd olmalıdır. Fakat Hz. Hatice'nin ilk Müslüman olduğu yönündeki rivayetlerin daha yaygın olduğu da bir gerçektir (İbn Sa'd, 2012: III, 15; Belâzürî, 1996: I, 112; Taberî, 2012: I, 541; İbnü'l-Esîr, 2009: II, 239; Sabuncu, 2013: 118-120). Ancak Urve

⁴ Konuyla ilgili başka bir rivayette Zührî'ye: "İlk Müslüman kimdir?" diye sorulduğunda onun: "Kadınlardan ilk Müslüman olan Hatice, erkeklerden ilk Müslüman olan ise Zeyd b. Hârîse'dir." dediği rivayet edilir (Belâzürî, 1996: I, 112; Taberî, 2012: I, 540). Yine benzer bir rivayette Amr b. Abese, Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Seninle birlikte ilk Müslüman olan kimdi?" diye sormuş, Hz. Peygamber: "Bir hür ve bir köle." cevabını vermiştir. Burada köleden maksadın Hz. Zeyd olduğu açıktır. Hür olan kişi ise Hz. Hatice olmalıdır (İbn Mâce, 2013, İkâmetü's-Salâh 182).

ve Zührî gibi alimlerden gelen Hz. Zeyd'in ilk Müslüman olduğu yönündeki bilgi de önemsiz değildir. Bu sebeple Hz. Zeyd'in ilk Müslüman olma ihtimali de bulunmaktadır.

Bu konuyla ilgili Mehmet Azimli: "İlk Müslüman olan erkeğin Zeyd b. Hârise olduğu kaynaklarda net olarak ifade edilirken, onun azatlı bir köle olması sebebiyle bu tür rivayetler görmezden gelinmektedir." şeklinde bir tespitinde bulunmuştur (Azimli, 2013: 32).

Hz. Zeyd'in Müslüman olmasından sonra İslâm'ın ilk yıllarında yaşadığı olaylar hakkında kaynaklarda fazla malumat bulunmamaktadır. Bu tarihten sonra Hz. Zeyd'in ismi sadece Hz. Peygamberin yanında bulunduğu bazı olaylarda geçmektedir. Hz. Peygamber hicretten önce Mekke'ye gelen hacılara İslâm'ı tebliğ etmeye giderken Hz. Zeyd'i de beraberinde götürüyordu. Hz. Peygamber hac için gelmiş olan Benî Abs kabilesine İslâm'ı anlatmak için gittiğinde yanında Hz. Zeyd de bulunmaktaydı (Köksal, 1987: V, 112). Benzer şekilde Hz. Peygamber Tâif yolculuğu sırasında da Hz. Zeyd'i yanında götürmüştü. Hz. Peygamber için bi'setin 10. yılı çok sıkıntılı bir dönemdi. Hz. Peygamber bu yılda en büyük destekçisi Ebû Tâlib'i, takriben otuz beş gün sonra da Hz. Hatice'yi kaybetmişti. Bu iki büyük kayıp sebebiyle bu seneye "Senetü'l-Hüzn/Hüzün Yılı" denilmiştir (İbn Sa'd, 2012: I, 164; İbnü'l-Esîr, 2010: I, 606; İbn Kesîr, 1997: IV, 304-316; Kastallânî, 1996: II, 38; Şulul, 2011: 335-338; Küçükbaşçı, 2009: XXXVI, 519-520). Özellikle Ebû Tâlib'in vefatından sonra büyük oranda desteksiz kalan Hz. Peygamber kendisine yeni bir sığınak bulabilmek ümidiyle Tâif'e gittiğinde, Hz. Zeyd de yanındaydı. Rasûlullah Tâif'te tebliğini yaptıktan sonra kabul görmemiş, hatta şehrin ayak takımı tarafından taşlanmıştı. Hz. Zeyd, Hz. Peygamber'e atılan bu taşları engelleyebilmek için kendisini taşların önüne siper etmiş ve atılan bu taşlar sebebiyle hem Hz. Peygamber hem de kendisi yaralanmıştı (İbn Sa'd, 2012: I, 165; Belâzürî, 1996: I, 236; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994: III, 31; Hattâb, 1999: 156-157; Çağatay, 1997-A: XIII, 547; Erul, 2013: XLIV, 319).

1. 3. Hz. Zeyd'in Faziletleri ve Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e Karşı Sevgisi

Kendi ailesine gitmek yerine Hz. Peygamber'in yanında köle olarak kalmayı seçen Hz. Zeyd'in Rasûlullah'a olan muhabbetini anlatmak için başka bir örneğe gerek yoktur. Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e olan sevgisine baktığımızda ise bir vefa örneği olan Hz. Peygamber'in ona karşı çok güçlü bir sevgi duyduğu anlaşılmaktadır. Yaşanılmış olan pek çok örnekle Hz. Peygamber, Hz. Zeyd'e olan sevgisini izhar etmiştir. Bu sebeple sahâbiler Hz. Zeyd'i, "Hıbbü Rasûlillâh/Allah Rasûlü'nün Sevgilisi" şeklinde isimlendirmişti (Belâzürî, 1996: I, 434; İbn Abdilber, 2006: 287; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 378; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994: I, 83; İbnü'l-Esîr, 2009: II, 238; Zehebî, 1985: I, 220).

Hz. Peygamber Hz. Zeyd hakkında: "Ey Zeyd sen benim mevlâmsın. Bendensin. Bana insanların en sevgilisisin." (İbn Sa'd, 2012: III, 32; Belâzürî, 1996: I, 470; Zehebî, 1985: I, 226; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243) "Allah'ın kendisine (İslâm) nimetini bahşettiği, benim de kendisine (özgürlük) nimetini bahşettiğim (Zeyd b. Hârise) insanların bana en sevimli olanıdır." (İbn Abdilber, 2006: 287; Muttakî el-Hindî, 1985: XIII, 273) "Sen bizim kardeşimiz ve mevlâmızsın." (İbn Sa'd, 2012: III, 32; Belâzürî, 1996: I, 470) buyurmuştur.

Hz. Peygamber, Hz. Zeyd'i çok sevdiği ve kendisine çok güvendiği için gönderdiği seriyyelerde Hz. Zeyd de bulunuyorsa, onu komutan olarak görevlendirmişti. Tabi Cahiliye toplumunun izlerini taşıyan o günün Medine'sinde bu durum bazı dedikodulara sebep olmuştu. Hz. Zeyd'i azatlı köle olduğu için kendilerinden düşük seviyede gören bazı insanlar Hz. Peygamber'in bu tercihinin eleştirmişlerdi. Bu dedikodular üzerine Hz. Peygamber: "Vallahi! Zeyd emirliğe en layık olan kişidir. İnsanlar arasında en çok sevdiğim kimse de odur." buyurmuştur (İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243). Hz. Peygamber'in vefatından hemen önce Bizans üzerine göndermeye niyetlendiği Üsâme b. Zeyd Seriyyesi'nde de yine bazı insanlar bu kararı eleştirmeye başlamışlardı. Bu dedikodular Hz. Peygamber'in kulağına gidince: "Daha önce babasının emirliğine karşı çıktığınız gibi şimdi de onun emirliğine karşı çıkıyorsunuz. Vallahi! Nasıl ki babası emirliğe layık olup, bana insanların en sevgilisi ise, oğlu da öylece emirliğe layık olup, bana insanların en sevimli olanıdır." buyurmuştu (İbn Sa'd, 2012: IV, 48-51; Buhârî, 2011: Fezâilü Ashâb 17; Belâzürî, 1996: I, 474; Zehebî, 1985: I, 227). Hz. Peygamber'in tüm uyarılarına rağmen Üsâme'nin komutanlığı hususundaki itirazlar Rasûlullah'ın vefatından sonra da devam etmişti. Hz. Ebû Bekir halife olduktan sonra bazı Müslümanlar Hz. Ömer'e gelerek: "Ebû Bekir'e söyle, Üsâme yerine içimizden daha yaşlı birini orduya komutan tayin etsin." dediler. Hz. Ömer bu isteği iletmek üzere Hz. Ebû Bekir'e geldiğinde Hz. Ebû Bekir oturduğu yerden sıçrayarak Hz. Ömer'in sakalını tuttu ve: "Ey Hattâb'ın oğlu anan ağlasın! Rasûlullah'ın emir tayin ettiği birini mi azletmemi istiyorsunuz?" dedi. Rivayetlerde açıkça görüldüğü üzere azatlı bir köle olan Hz. Zeyd ve oğlu Üsâme'nin insanların başına komutan tayin edilmesi bazı Müslümanları rahatsız etmiştir. Son rivayette görüldüğü üzere yaşadıkları bu ikilemi perdelemek için de Üsâme'nin yaşının küçük olmasını mazeret olarak ileri sürmüşlerdir (Taberî, 2012: II, 246; İbn Kesîr, 1997: IX, 424; Söylemez, 2001: 60).

Hz. Zeyd'in komutanlığı hususunda Hz. Âişe: "Rasûlullah Zeyd b. Hârise'yi gönderdiği bütün savaşlarda orduya komutan tayin etti. Eğer Rasûlullah'tan sonra yaşasaydı, Rasûlullah onu halife tayin

ederdi." demiştir (İbn Ebi Şeybe, 2006: XX, 517; Ahmed b. Hanbel, 2006: XVIII, 440; Hâkim, 2002: III, 238; İbnü'l-Esîr, 2009: II, 240; Zehebî, 1985: I, 228; İbn Kesîr, 1997: VI, 449). Hz. Peygamber, Hz. Zeyd'i aile efradından biri gibi görürdü. Bu sebeple Rasûlullah savaş yapılmayan zamanlarda kılıcını Hz. Ali ve Hz. Zeyd'den başka kimseye vermezdi (Hattâb, 1999: 174).

Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e sevgisini gösteren pek çok olay bulunmaktadır. Örneğin Hz. Âişe bir seriyyeden sonra Medine'ye dönen Hz. Zeyd'i, Hz. Peygamber'in karşılaşmasını şöyle anlatmıştır: "Zeyd b. Hârise seferden döndüğünde, Rasûlullah evimdeydi. Zeyd geldi ve kapıyı çaldı. Rasûlullah elbiselerini sürükleyerek onu karşıladı. Rasûlullah (üst tarafı) çıplaktı. Bu olaydan önce onun böyle çıplak olarak birini karşıladığını görmemiştim. Nihayet Zeyd'i kucakladı ve öptü. Sonra ona bazı sorular sordu. Zeyd de, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği zaferi, Rasûlullah'a haber verdi." demiştir (Vâkîdî, 1984: II, 565; Tirmizî, ts: İsti'zân 32; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243). Hz. Peygamber muhtemelen tehlikeli bir vazifeden dönen Hz. Zeyd'in sesini duymanın sevinciyle, üzerindeki kılık kıyafete çok da dikkat etmeden kendisini büyük bir muhabbetle karşılamıştı. Hz. Âişe'nin de rivayette aktardığı üzere kendisi böyle bir olaya ilk kez şahit olmuştu.

Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e karşı muhabbeti diğer sahâbiler tarafından da gayet iyi biliniyordu. Sahâbilerin en faziletlilerinden biri olan Hz. Ömer de bunu ikrar edenler içerisindeydi. Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayette Hz. Ömer'in Hz. Zeyd'in oğlu Üsâme'ye Abdullah b. Ömer'den fazla atıyye vermesi üzerine Abdullah'ın, babası Hz. Ömer'e itiraz ettiği belirtilir. Hâlbuki Abdullah'ın İslâm'daki önceliği Üsâme'den fazlaydı. Üsâme henüz bir çocukken Abdullah savaşlara katılmaya başlamış, kâfirlere karşı cihad etmişti. Abdullah babasına itirazını iletince Hz. Ömer bunun sebebinin şöyle açıklamıştır: "Rasûlullah onu senden daha çok severdi. Kuşkusuz onun babasını da senin babandan daha çok severdi." (İbn Sa'd, 2012: IV, 52; Belâzürî, 1996: I, 474; Zehebî, 1985: I, 229; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243)

Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e karşı sevgisine son bir örnek de şu olaydır: Hz. Zeyd beyaz tenli bir kimseydi. Hz. Zeyd'in Ümmü Eymen ile evliliğinden dünyaya gelen Üsâme'nin ise koyu esmer tenli oluşu, Üsâme'nin nesebi hakkında bazı dedikodulara sebep oluyordu (Zehebî, 1985: I, 222; Erul, 2013: XLIV, 320; Kılıç, 2016: 26-27. Krş. İbnü'l-Esîr, 2009: II, 240). Bu durum Hz. Zeyd'i üzdüğü kadar, Hz. Peygamber'i de üzüyordu. Hem annesi konumunda olan Ümmü Eymen hem de evladı gibi sevdiği Hz. Zeyd zan altında kalıyorlardı.

Bu durum dönemin ünlü kâiflerinden⁵ Mücezziz el-Müddicî'nin Hz. Zeyd ve Üsâme hakkında verdiği hükme kadar devam etmişti. Hz. Âişe'den aktarılan bir rivayete göre Hz. Peygamber bir gün sevinçli bir halde Hz. Âişe'nin yanına girerek: "Ey Âişe! Görmedin mi? Mücezziz el-Müddicî yanıma geldi. Bu esnada yanımda Zeyd ve Üsâme başlarını örtmüş ayakları ise açık bir vaziyette uzanıyorlardı. Mücezziz el-Müddicî onların ayaklarına bakarak: 'Kuşkusuz bu ayaklar birbirindedir.' dedi." buyurmuştur (İbn Sa'd, 2012: IV, 47; Buhârî, 2011: Ferâiz 31; Müslim, 2010: Razâ' 38-40; Ebû Dâvûd, 1997: Talâk 31; Tirmizî, ts: Velâ' 5; Zehebî, 1985: I, 222; Nesâî, ts: Talâk 51; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994: V, 418). Döneminde bir nesep uzmanı olan, verdiği hükümler bugünkü DNA testi sonucuna denk olan Mücezziz el-Müddicî'nin bu açıklaması Hz. Zeyd ve ailesi hakkındaki bu dedikoduları bitireceği için Hz. Peygamber bu olaya çok sevinmişti. Zaten Hz. Âişe'den gelen bu rivayet, Hz. Peygamber'in yaşadığı sevinci ortaya koymaktadır.

Hz. Zeyd, Hz. Peygamber'in sevgisine mazhar olmanın yanı sıra hiçbir sahâbînin ulaşamadığı bir şerefe de nail olmuştur. Kur'an'da ismi geçen tek sahâbî Zeyd b. Hârise'dir. Bunda âlimler ittifak etmişlerdir (İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 382; İbn Kesîr, 1997: VI, 449; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243). Kur'an-ı Kerim'de Hz. Zeyd hariç, Hz. Peygamber'in hiçbir ashâbının ismi yer almadığı gibi diğer peygamberlerin ashâbından herhangi bir kimsenin de ismi yer almaz (İbnü'l-Esîr, 2009: II, 240).

Hz. Zeyd'in ismi: "(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd (□□□□□□), o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karlılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir." (Ahzâb 33/37)⁶ âyetinde geçmektedir.

Görüldüğü üzere âyette Hz. Zeyd'in ismi açıkça zikredilmektedir. Ayrıca Allah'ın kendisine nimet verdiği (hidayet), Hz. Peygamber'in de iyilikte bulunduğu (azat etme) zikredilmektedir. Âyette "o kadın/منها" şeklinde ifade edilen kişi Hz. Peygamber'in eşi Hz. Zeyneb bint Cahş'tır. Hz. Zeyneb bu âyete konu olmanın mutluluğunu ömrünün sonuna kadar duymuştu. Hatta bu âyet sebebiyle Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'in diğer hanımlarına karşı övünür ve şöyle derdi: "Sizleri kendi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat semanın

⁵ Sözlükte kıyâfe, "iz sürme, doğan çocuğun fizyonomisine bakarak nesebini tespit etme" anlamlarına gelmektedir. Bu işle meşgul olanlara kâif, kavâf veya kavvâf denilir. Terim olarak kıyâfe bir kimsenin fiziki yapısına ve organlarına bakarak onun nesebi, ahlak ve karakteri hakkında tahminde bulunmaktır (Macdonald, 1997: VI, 775-776; Tayşi, 2002: XXV, 508).

⁶ Çalışmamızda bulunan âyet meallerini verirken bir komisyon tarafından hazırlanan Kur'an'ı Kerim mealini kullandık (Karaman vd., 2000).

üstünden Allah evlendirdi.” (İbn Sa’d, 2012: VIII, 81; Tirmizî, ts: Tefsîr 34; Nesâî, ts: Nikâh 26; Hâkim, 2002: IV, 25; İbn Kesîr, 1997: X, 107; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 125; Hamîdullah, 2013: XLIV, 358).⁷ Bu âyet sebebiyle sadece Hz. Zeyneb değil babasının kabilesi olan Esedoğulları bile iftihar ediyorlardı. Onlar diğer kabilelere karşı: “Sizin içinizde Allah’ın yedi kat gök üzerinde evlendirdiği bir kadın var mı?” diyorlardı (İbn Sa’d, 2012: VIII, 82).

Rivayette açıkça görüldüğü üzere Hz. Zeyneb ve onun kabilesinin üyeleri âyette geçen “o kadın/منها” ifadesinden dolayı her zaman gurur duymuşlardı. Bu halde Hz. Zeyd’in isminin aşikâr bir şekilde âyette geçmesi Hz. Zeyd ve onun soyundan gelenler için çok daha büyük bir gurur olmalıdır.

Kur’ân’ın muhatabı olan, âyetlerin büyük bir kısmının onların yaşadıkları olaylar üzerine indiği sahâbe neslinden birçok kişi hakkında âyetler nazil olmuştur. Örneğin: “Eğer siz ona (Resûlullah’a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke’den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına: ‘Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir.’ diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah’ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir.” (Tevbe 9/40) âyetinde geçen (ثَانِي الْاَثْنَيْنِ/iki kişiden biri olarak) ifadesinde kastedilen sahâbî Hz. Ebû Bekir’dir. Allah, İslâm âleminin genelinde en faziletli sahâbî olarak ifade edilen Hz. Ebû Bekir’in ismini bile âyette açıkça zikretmemiştir.⁸ Yine Hz. Âişe hakkında indirildiği hususunda neredeyse ittifak bulunan İfk Olayı’nın anlatıldığı: “(Peygamber’in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.” (Nûr 24/11) âyetinde sadece olaya vurgu yapılmış, Hz. Âişe’ye bir zamirle bile atfı yapılmamıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de buna benzer pek çok örnek mevcuttur. Bu sınırlı örneklerde görüldüğü üzere Allah, Hz. Peygamber’in en yakınında bulunan, faziletleri hususunda ümmetin kahir ekseriyetinin ittifak ettiği kişilere bile bu şerefi nasip etmemiştir.

Hatta Kur’ân’da isim zikredilmesi olayının farklı veçhelere büründürüldüğünü de görmekteyiz. Örneğin Hz. Ali’ye aşırı muhabbeti olan bazı Şii gruplar Hz. Ali’nin isminin Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemesini bir eksiklik olarak değerlendirdikleri için olsa gerek, işi tahrif boyutuna kadar taşıyarak buna bir çözüm yolu aramışlardır. Önemli Şii tefsirleri içerisinde kabul edilen Kummî (ö. 307/920): “Ey Rasûl! Rabbinden sana indirilene tebliğ et...” (Mâide 5/67) âyetindeki bu cümlemin hemen arkasında (في علي/Ali hakkında) şeklinde bir ibarenin Kur’ân’ın aslında bulunduğu, fakat bu ibarenin Kur’ân’a alınmadığı şeklinde bir iddia da bulunur (Kummî, 1435: I, 30).

Acaba Allah niçin Hz. Peygamber’in ümmetinden ve diğer peygamberlerin ümmetinden hiç kimsenin ismini zikretmediği halde Hz. Zeyd’in ismini Kur’ân’da zikretmiştir. Normal şartlarda Kur’ân-ı Kerîm’deki bir kelime için sayfalarca açıklama yapan âlimlerimizin bu soru hakkında da bir açıklama yapması beklenirdi. Ancak tefsirler içinden seçtiğimiz bazı örneklerde bu konuya neredeyse hiç değinilmediğini gördük (Taberî, 2013: XII, 18-21; İbn Kesîr, 2011: V, 163-166; Yazır, 1992: VI, 314-321; Mevdûdî, 1997: IV, 421-425; Ateş, 1995: IV, 521-524; Karaman vd., 2006: IV, 384-388).

Kanaatimizce Hz. Zeyd’e verilen bu şeref Kureyş kabilesine mensup olan herhangi hür bir sahâbiye verilseydi, İslâmî kaynaklarda bu sahâbinin en faziletli sahâbî olduğu yönünde birçok yorum bulunurdu. Ancak söz konusu azatlı bir köle olunca, maalesef kendisinin bu fazileti çok da öne çıkarılmamıştır.

1. 4. Hz. Zeyd’in Medine’ye Hicreti

Hz. Zeyd’in hicret yolculuğunun nasıl gerçekleştiği hususunda kaynaklarda fazla malumat yoktur. Konuyla ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte, Hz. Zeyd’in Hz. Hamza’nın da aralarında bulunduğu bir grupla birlikte hicret ettiği anlaşılmaktadır. Aralarında Hz. Zeyd, Hz. Hamza, Ebû Mersed, Mersed b. Ebû Mersed, Enese ve Ebû Kebşe’nin de bulunduğu bu grup, bir müddet Kubâ’ bölgesinde Külsûm b. Hidm veya Sa’d b. Hayseme’nin konduğu olmuştur (İbn Hişâm, ts: II, 91-92; İbn Sa’d, 2012: III, 32; Belâzürî, 1996: I, 472; Hattâb, 1999: 157). Hz. Zeyd’in bu kısa süreli misafirlikten sonra buradan ayrılarak Hz. Peygamber ile birlikte kaldığını görmekteyiz. Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettikten sonra ilk iş olarak buraya bir mescid yapmaya karar verdi. Mescid için uygun olan yerin Mâlik b. Neccâr oğullarının hurma kuruttuğu alan olduğu tespit edilince, mescidin buraya yapılmasına karar verildi (İbn Hişâm, ts: II, 108-109; Ağırman, 2010: 25; Bozkurt-Küçükbaşçı, 2004: XXIX, 282). Hz. Peygamber bu süre içerisinde Zeyd b. Hârise ile birlikte Ebû Eyyûb el-

⁷ Bazen Hz. Âişe ve Hz. Zeyneb haklarında indirilmiş âyetlerle birbirlerine karşı övünürlerdi (Heysemî, 1994: IX, 384).

⁸ Abdullah b. Ömer’den gelen aşağıdaki rivayette de açıkça görüldüğü üzere sahâbenin büyük bir kısmı da Hz. Ebû Bekir’i en faziletli sahâbî olarak görmekteydi. Abdullah b. Ömer: “Biz Rasûlullah zamanında kimseyi Ebû Bekir’e denk saymazdık. Ondan sonra Ömer, ondan sonra da Osman gelir, diyorduk. Sonra Peygamberin ashâbını aralarında fazilet farkı gözetmeksizin bırakırdık.” demiştir (Buhârî, 2011: Fezâilü’s-Sahâbe 7; İbn Abdilber, 2006: III, 1039; İbnü’l-Cevzi, 1985: I, 306-307).

Ensârî'nin evine misafir oldu (Semhûdî, 1955: I, 260). Rebiyülevvel ayında başlayan inşaat yaklaşık yedi ay sürmüş ve şevval ayında tamamlanmıştı (Bozkurt-Küçükaşçı, 2004: XXIX, 282).

Mescid-i Nebevî'nin tamamlanmasından sonra Rasûlullah ve Hz. Ebû Bekir ailelerini de yanlarına getirmek istemişlerdi. Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfi'yi iki deve ve beş yüz dirhem harçlıkla Mekke'de bulunan aile üyelerini getirmek üzere gönderdi. Hz. Ebû Bekir de, Abdullah b. Üraykıt'ı iki veya üç deve ile onların yanına katıp aile bireylerini göndermesini oğlu Abdullah'a emretti. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in aileleri Kudeyd bölgesine hep birlikte geldiklerinde Zeyd b. Hârise kendisine verilen beş yüz dirhemle üç deve daha satın aldı. Hicret eden bu grubun içerisinde yolda Talha b. Ubeydullah da dâhil oldu. Ebû Râfi' Hz. Fâtıma'yı, Hz. Ümmü Gülsüm'ü ve Hz. Sevede bint Zem'a'yı; Zeyd b. Hârise de Ümmü Eymen'i ve oğlu Üsâme'yi; Abdullah b. Ebû Bekir de Ümmü Rûmân'ı ve iki kız kardeşini alıp yola çıktı. Talha b. Ubeydullah ise tek başınaydı. Medine'ye geldiklerinde mescid ve mescid civarındaki odalar yapılmış bulunuyordu. Rasûlullah'ın ev halkı, kendi odalarına indiler (İbn Sa'd, 2012: VIII, 49-50; Belâzürî, 1996: II, 546; Taberânî, 1984: XXIII, 24-25; Hâkim, 2002: IV, 5-6; Zehebî, 1985: II, 152-153; Heysemî, 1994: IX, 366; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: III, 247; Köksal, 1987: VIII, 166-167. Krş. İbn İshâk, 1976: 240; Ahmed b. Hanbel, 2006: XVIII, 172; İbn Kesîr, 1997: IV, 546; Şâmî, 2006: 79-80; Demircan, 2000: 144-145). Hz. Ebû Bekir'in ailesi Medine'ye gelince, Sunh'da⁹ oturan Benî Hârise b. Hazrec'in bölgesine inmişlerdi (Heysemî, 1994: IX, 364; Şâmî, 2006: 83; Köksal, 1987: VIII, 167).

Hz. Zeyd ve ailesinin Medine'ye hicretten sonra nerede ikamet ettikleri hakkında kaynaklarımızda bilgi bulunmamaktadır. Hz. Zeyd'in ailesinin geçimini nasıl sağladığı da kaynaklarda yeterince açıklanmamıştır. Kırıntı kabilinden sayılacak bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Zeyd ticaret yaparak ailesinin maişetini temin etmekteydi. İleride ayrıntılı bir şekilde anlatacağımız üzere Ümmü Kirfe Seriyyesi'ne sebep olan saldırı olayında Hz. Zeyd ticaret maksadıyla arkadaşlarıyla birlikte yola çıkmış ve Benî Fezâre kabilesinden bir grup tarafından yolları kesilerek hem soyulmuş hem de öldüresiye dövülmüştü (Vâkîdî, 1984: II, 564; İbn Hişâm, ts: IV, 273; İbn Sa'd, 2012: II, 69; Taberî, 2012: II, 127. Krş. Kılıç, 2016: 60). Hz. Zeyd'in geçim kaynaklarından bir diğeri de savaşlardan elde edilen ganimetlerden kendisine düşen paydı. Hz. Zeyd hem gazvelere hem de seriyyelere yoğun bir şekilde katıldığı için buradan ele geçirilen ganimetlerden de istifade etmekteydi.

Ayrıca Hz. Peygamber'in de Hz. Zeyd'in ailesinin geçimine destek olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Ensâr, Mekke'de bütün varlıklarını bırakarak Medine'ye hicret eden Muhâcirlerin geçimlerine katkı sağlamak amacıyla kendi bahçelerinin bazılarını veya bahçeleri içerisindeki ağaçların bir kısmını zor durumdaki Muhâcirlere vermesi için Rasûlullah'a hibe etmişlerdi. Hz. Peygamber tarafından belirli bir süreliğine Muhâcirlere dağıtılan bu bahçe veya ağaçlar Muhâcirlerin olmayacaktı. Muhâcirler yalnızca bu ağaçların ürünlerinden istifade edecekler, karşılığında ise bu hurmalıklarda çalışacaklardı. Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunmuş olan Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym de Hz. Peygamber'e bu amaçla bir bahçeyi vermişti. Hz. Peygamber de bu bahçeyi ürünlerinden istifade etmesi için Ümmü Eymen'e verdi. İlerleyen yıllarda özellikle Yahudilerle yapılan savaşlar neticesinde ele geçirilen evler ve bahçeler sebebiyle Muhâcirlere de yetecek kadar bir maişet temin vesilesi ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla Muhâcirler mallarını Ensâra geri iade etmeye başlamışlardı. Hz. Peygamber bu sebeple Ümmü Eymen'den kendisine verilen bahçeyi geri iade etmesini istediğinde Ümmü Eymen bu bahçeyi geri iade etmek istememiştir. Hz. Peygamber Ümmü Eymen'i bu konuda ikna edebilmek için bu bahçeden elde edilen hurmanın on misline yakın bir miktarı vermek zorunda kalmıştı (Buhârî, 2011: Hibe 35; Megâzî 30; Müslim, 2010: Cihâd 70-71; Kılıç, 2016: 60-61). Bu örnekte de görüldüğü üzere, Mekke döneminde olduğu gibi Medine döneminde de Hz. Peygamber, ailesinin bir ferdi gibi olan Hz. Zeyd'in ve ailesinin geçimi hususunda onlara destek vermiştir.

Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişmiş olan, kendisi ihtiyaç halinde olsa bile, darda kalanlara yardım elini uzatmakta tereddüt etmeyen Hz. Zeyd kendi sınırlı imkânlarına rağmen fakir ve muhtaçlara karşı çok cömertti. Hassân b. Sâbit Mu'te'de şehit olan komutanlar için yazdığı şiirinde Hz. Zeyd için: "Fakirin ve esirin ne güzel barınağıdır o..." demiştir (İbn Hişâm, ts: IV, 35; İbn Kesîr, 1997: VI, 451).

Hz. Peygamber hicretten önce mi yoksa sonra mı olduğu net olarak belli olmayan (Algül, 2005: XXX, 308), Muhâcirler arasında gerçekleştirdiği kardeşleştirmede Hz. Zeyd ile Hz. Hamza'yı kardeş ilan etmişti (İbn Sa'd, 2012: III, 32; Belâzürî, 1996: I, 472; İbnü'l-Esir, 2009: II, 238; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243; Çağatay, 1997-A: XIII, 547; Erul, 2013: XLIV, 319; Algül, 2005: XXX, 308). Hz. Hamza bu kardeşleştirme hadisesi sebebiyle savaşa çıkmadan önce kendisinin şehit olması durumunda ne yapacağını Hz. Zeyd'e vasiyet ederdi. Hz. Hamza şehit düştüğü Uhud Gazvesi'nden önce de Hz. Zeyd'e vasiyette bulunmuştu (Vâkîdî, 1984: II, 738; Belâzürî, 1996: I, 472; İbn Kesîr, 1997: VI, 394; Hattâb, 1999: 158; Erul, 2013: XLIV, 319). Hz. Peygamber,

⁹ Medine çevresindeki yerleşim yerlerinden biri olup Hâris b. Hazrec oğullarının oturdukları yerdir. Orayla Hz. Peygamber'in evinin arasında bir mil mesafe vardı (Yâkût el-Hamevî, 1977: III, 265).

hicretten sonra Medine’de sosyal bir proje olarak hayata geçirilen kardeşleştirme olayında da Hz. Zeyd’i Üseyd b. Hudayr ile kardeşleştirmişti (İbn Sa’d, 2012: III, 32; Belâzürî, 1996: I, 270; Hattâb, 1999: 158).

1. 5. Hz. Zeyd’in Evlilikleri

1. 5.1. Ümmü Eymen

Ümmü Eymen’in nesebi, Ümmü Eymen Bereke bint Sa’lebe b. Amr el-Habeşiyye şeklindedir. Ümmü Eymen künyesi olup, asıl ismi Bereke’dır. Hz. Peygamber’in dadısı ve cariyesidir. Ümmü Eymen, Hz. Peygamber’e babasından miras kalmıştı. Hz. Peygamber, Hz. Hatice ile evlendikten sonra Ümmü Eymen’i azat etti (İbn Sa’d, 2012: VIII, 179; İbn Kuteybe, 2003: 75; Erul, 2012: XLII, 317). Hz. Peygamber, Ümmü Eymen’i çok sever, ona: “Ey Anneciğim!” diye hitap ederdi. Hz. Peygamber, Ümmü Eymen hakkında: “Bu, ehl-i beytimden geriye kalandır.” buyururdu (İbn Sa’d, 2012: VIII, 179; Erul, 2012: XLII, 317. Krş. Belâzürî, 1996: I, 471). Farklı sahâbilerden gelen şahitliklere göre Hz. Peygamber gerek Ümmü Eymen’i gerekse onun soyundan gelen kimseleri çok severdi (İbn Sa’d, 2012: VIII, 180).

Ümmü Eymen Hz. Zeyd ile gerçekleştirdiği evliliğinden önce Benî Hâris b. Hazrec kabilesinden Ubeyd b. Zeyd ile evliydi. Bu evlilikten Eymen ismindeki çocuğu dünyaya gelmiştir (İbn Sa’d, 2012: VIII, 179; Erul, 2012: XLII, 317). Hz. Peygamber nübüvvetten kısa bir süre sonra Ümmü Eymen ile Hz. Zeyd’i evlendirmişti. Bu evlilikten Üsâme b. Zeyd dünyaya gelmiştir. Hz. Zeyd bu ilk oğlu sebebiyle Ebû Üsâme şeklinde künyelenmiştir. Ümmü Eymen, Hz. Zeyd’in ilk eşiydi (İbn Sa’d, 2012: VIII, 179/III, 33; İbn Kuteybe, 2003: 75; Belâzürî, 1996: I, 471; İbn Abdilber, 2006: 287; İbnü’l-Cevzî, 1985: I, 382; Erul, 2012: XLII, 317). Hz. Zeyd ile Ümmü Eymen’in düğün ziyafetini Hz. Hatice vermiştir (Yıldız vd., 1986: I, 345; Kılıç, 2016: 58-59). Hz. Peygamber’in Ümmü Eymen hakkında: “Kim cennet ehlinden bir kadınla evlenmekten mutlu olursa, Ümmü Eymen ile evlensin.” buyurması üzerine Hz. Zeyd’in kendisi ile evlendiği rivayet edilir (İbn Sa’d, 2012: VIII, 179; Belâzürî, 1996: I, 472). Bu sebeple Hz. Zeyd’in annesi olabilecek yaşta olan Ümmü Eymen ile evlenmeyi istemesi, onun Hz. Peygamber’i memnun etmek gayesine yönelik bir davranışı olarak değerlendirilebilir.

Ümmü Eymen Hz. Osman’ın hilafetinin ilk yıllarında, muhtemelen 24/645 tarihinde vefat etmişti (İbn Sa’d, 2012: VIII, 181; Erul, 2012: XLII, 317).

Ümmü Eymen’de tıpkı Hz. Zeyd gibi azatlı bir köle olduğu için toplumun bir kesimi tarafından kıymeti tam anlaşılamamış olan bir sahâbîydi. Üsâme b. Zeyd’in mevlası olan İbn Ebî Furât, Hasan b. Üsâme b. Zeyd ile bir konu hakkında tartışmıştı. İbn Ebî Furât tartışma sırasında Ümmü Eymen’i kastederek, Hasan b. Üsâme b. Zeyd’e: “Ey İbn Bereke!” şeklinde hitap etti. Hasan etraftakileri olaya şahit tutarak durumu Ömer b. Abdülazîz’in Medine kadısı olan Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a nakletti. Kadı Ebû Bekir, İbn Ebî Furât’ı çağırarak niçin: “Ey İbn Bereke!” hitabında bulunduğunu sordu. İbn Ebî Furât ise onu sadece ismiyle çağırıldığını söyledi. Fakat Kadı Ebû Bekir bu söze inanmadı. O: “Sen bu sözle onu ve onun İslâm dinindeki konumunu küçümsemeye niyet ettin. Hâlbuki Rasûlullah ona: ‘Ey Anneciğim! Ey Ümmü Eymen!’ derdi. Eğer seni bunda mazur görürsem, Allah beni bu yaptığım da mazur görmez.” dedi. Kadı Ebû Bekir, İbn Ebî Furât’a yetmiş kamçı vurdu (İbn Sa’d, 2012: VIII, 181; Belâzürî, 1996: I, 472).

1. 5.2. Hz. Zeyneb bint Cahş

Hız. Zeyneb’in nesebi, Zeyneb bint Cahş b. Riyâb b. Ya’mer b. Sabre b. Mürre b. Kebîr b. Ganm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme şeklindedir. Annesi Ümeyme bint Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay olup, Hz. Peygamber’in halasıdır (İbn Hişâm, ts: IV, 301; İbn Sa’d, 2012: VIII, 80; Çağatay, 1997-B: XIII, 553). Kendisinin asıl adı Berre’ydi. Ancak Rasûlullah ona Zeyneb adını vermişti. Ümmü Hakem künyesi ile hitap olunurdu (İbn Kesîr, 1997: X, 107; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 125; Çağatay, 1997-B: XIII, 553; Şulul, 2011: 662).

Kendisinden yaşça epey büyük olan Ümmü Eymen ile evlenen Hz. Zeyd’in o dönemin şartları içerisinde gayet sıradan bir uygulama olan ikinci bir eşle evlilik yapmak istediğini düşünebiliriz. Zaten Hz. Peygamber de Hz. Zeyd için böyle bir evliliğin uygun olacağını düşünmüştü (Vicdânî, 1998: 78-79; Söylemez, 2001: 28). Bu maksatla da Hz. Zeyneb’in Hz. Zeyd’in ikinci eşi olması için Hz. Peygamber arabuluculuk yapmıştır (İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 242).

Hız. Peygamber Medine’ye hicretten sonra Hz. Zeyneb bint Cahş’a kendisini Hz. Zeyd ile evlendirmek istediğini söyledi. Hz. Zeyneb güzel bir kadın olup, ayrıca asil bir soydan geliyordu. Bu sebeple azatlı köle Hz. Zeyd’i istemediğini ifade etmek için Hz. Peygamber’e: “Ya Rasûlallah! Onu kendim için uygun bulmuyorum. Ben Kureys’ten kocasız bir kadınum.” dedi. Hz. Peygamber ise: “Ben onu sana uygun gördüm.” buyurdu (İbn Sa’d, 2012: VIII, 80). Bu evliliğe sadece Hz. Zeyneb değil, ailesinin üyeleri de karşı çıkıyorlardı (Hattâb, 1999: 175; Çağatay, 1997-A: XIII, 548; Hamîdullah, 2013: XLIV, 357; Söylemez, 2001: 28; Kılıç, 2016: 79).

Hız. Zeyneb evliliği istememesine rağmen bu olay üzerine indirilen: “Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Rasûlüne

karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.” (Ahzâb 33/36) âyeti sebebiyle mecburen razı oldu (Taberî, 2013: XII, 17-18; İbn Kesîr, 2011: V, 161-162; Hattâb, 1999: 175). Hz. Zeyneb’in mehiri olarak on dinar, altmış dirhem, bir başörtüsü, bir çarşaf, bir örtü, bir kadın gömleği, elli müd¹⁰ hububat ve on müd hurma belirlenmişti (İbn Kesîr, 2011: V, 164; Hamîdullah, 2013: XLIV, 357).

Hz. Zeyneb sert bir mizaca sahipti (Abdürrezzâk, 1983: XI, 431-432; Buhârî, 2011: Hibe 8; Nesâî, 2001: VIII, 150-151. Krş. Müslim, 2010: Fezâilü’s-Sahâbe 83; Nesâî, ts: İşretü’n-Nisâ 3; İbnü’l-Cevzî, 1985: II, 17-18; Zehebî, 1985: II, 143-144). Üstelik ilk başından itibaren bu evliliğe razı değildi. Fakat inen âyet sebebiyle Hz. Peygamber’in emrine karşı gelememişti. Bu sebeplerden dolayı Hz. Zeyneb, kocası ile geçinemiyordu. Hz. Zeyd sürekli gelip, Hz. Zeyneb’i şikâyet sadedinde: “Ya Rasûlallah! Halanızın kızı çok konuşuyor ve sözleriyle beni incitiyor.” diyordu. Hz. Peygamber de Hz. Zeyd’e hep aynı tavsiyede bulunuyordu: “Eşini yanında tut, bırakma!” (İbn Sa’d, 2012: VIII, 82; Belâzürî, 1996: I, 434; Hamîdullah, 2013: XLIV, 357)

Hz. Zeyd, Hz. Peygamber’in kendisini sürekli men etmesine rağmen bir gün dayanamayarak kendisini boşadı. Zeyd b. Hârise’nin Hz. Zeyneb bint Cahş’ı boşamasından sonra: “(Rasûlüm!) Hani Allah’ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: ‘Eşini yanında tut, Allah’tan kork!’ diyordun. Allah’ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana layık olan Allah’tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karlılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah’ın emri yerine getirilmiştir.” (Ahzâb 33/37) âyeti nâzil oldu.¹¹ Böylelikle Hz. Peygamber ve Hz. Zeyneb’in evlilikleri ilahî bir irade neticesinde gerçekleşmiş oldu (İbn İshâk, 1976: 244; İbn Hişâm, ts: IV, 301; Belâzürî, 1996: I, 434; Taberî, 2012: II, 90; Hâkim, 2002: IV, 25; İbnü’l-Esir, 2009: II, 239-240; İbn Kesîr, 1997: X, 107; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 124; Çağatay, 1997-B: XIII, 553; Hamîdullah, 2013: XLIV, 357-358).

Hz. Peygamber ile nikâhlandığı müjdesini Hz. Zeyneb’e kimin verdiği ihtilâflıdır. Ancak bazı rivayetler de müjdeyi vermek üzere gidenin Hz. Zeyd olduğu aktarılmıştır (İbn Sa’d, 2012: VIII, 82).

Hz. Peygamber’in Hz. Zeyneb ile evlilik tarihi de ihtilâflıdır. 3/625 (İbn Kesîr, 1997: X, 107; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 124; Şulul, 2011: 661-662; Hamîdullah, 2013: XLIV, 358) veya Zilkade 5/Nisan 627 (İbn Sa’d, 2012: VIII, 90; İbn Kesîr, 1997: X, 107; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 124; Çağatay, 1997-B: XIII, 553; Şulul, 2011: 662). tarihinde evlendiklerine dair rivayetler bulunmaktadır. Ancak Hz. Peygamber ile Hz. Zeyneb’in evliliği sadedinde verilen Zilkade 5/Nisan 627 tarihinin Hendek Gazvesi’nin yapıldığı günlere denk gelmesi sebebiyle doğru olan 3/625 tarihi olmalıdır.¹² Bu durumda Hz. Zeyd ile Hz. Zeyneb yaklaşık iki yıl kadar evli kalmış olmalıdırlar. Hz. Peygamber ile evlendiğinde Hz. Zeyneb otuz beş yaşındaydı (İbn Sa’d, 2012: VIII, 90; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 126; Hamîdullah, 2013: XLIV, 358; Şulul, 2011: 662).

Hz. Peygamber’in Hz. Zeyneb ile evlenmesi üzerine bazı münafıklar: “Muhammed çocuklarının eşleriyle evlenmelerini insanlara yasaklıyor. Fakat kendisi oğlu Zeyd’in eşiyle evleniyor.” şeklinde aleyhte propaganda yapmaya başladılar. Bunun üzerine: “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (Ahzâb 33/40) âyeti nazil oldu (İbn Sa’d, 2012: III, 31). Yine aynı sûrede geçen: “Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nispet ederek çağırın. Allah yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah başlıyandır, esirgeyendir.” (Ahzâb 33/5) âyetinin nazil olmasından sonra Hz. Zeyd, insanlar tarafından Zeyd b. Muhammed olarak değil, babasının ismiyle Zeyd b. Hârise olarak anılmıştır (İbn Sa’d, 2012: III, 31; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 241-242).

Hz. Zeyneb elli üç yaşındayken 20/641 tarihinde vefat etti ve Bakî Mezarlığı’na defnedildi (İbn Sa’d, 2012: VIII, 88; Hâkim, 2002: IV, 26; İbn Kesîr, 1997: X, 108; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 125-126; Çağatay, 1997-B: XIII, 554; Hamîdullah, 2013: XLIV, 358).

¹⁰ Müd: Öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı manasına gelen eski bir hacim ölçüsüdür (Kallek, 2006: XXXI, 457).

¹¹ Hz. Peygamber ile Hz. Zeyneb’in evliliği hakkında kaynaklarımızda yeterince malumat bulunmaktadır. Ayrıca bu konu hakkında yazılmış müstakil çalışmalar da bulunması sebebiyle bu konuyu çok geniş ele almadık (Barış, 2010: X/2, 177-192).

¹² Hendek Gazvesi’nin ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı kaynaklarda Şevval 5/Şubat 627 tarihinde kuşatmanın başladığı, kuşatmanın on beş veya yirmi beş günde bu kuşatma devam ettirilmiştir. Buna göre Hendek ve devamındaki Benî Kureyza gazveleri 7 Şevval 5/1 Mart 627 tarihinde başlayıp 24 Zilkade 5/16 Nisan 627 tarihinde sona ermiştir. Zilkade 5/Nisan 627 tarihi tamamıyla savaşa geçmiş olup Hz. Peygamber’in böyle bir ortamda evlenmiş olması mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu olay Hendek Gazvesi esnasında yaşanmış olsa kaynaklarda en azından bu olaya bir işaret olurdu (Ulusoy, 1948: 42; Reşid, 1996: 177; Apaydın, 1995: 121-122; Hamîdullah, 1998: XVII, 194; Avcı, 2002: XXVI, 431-432). Bu sebeple bazı kaynaklarda verilen 3/624 tarihi daha mantıklı gözükmemektedir (Hamîdullah, 2001: II, 683; Tuğ, 1988: 147).

1. 5.3. Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt

Ümmü Külsûm'ün nesebi, Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf b. Kusay şeklindedir. Annesi Ervâ bint Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdüşems b. Abdümenâf b. Kusay'dır (İbn Sa'd, 2012: VIII, 183).

Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt 7/628 tarihinde Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Medine'ye hicret etmişti. Kendisine Zübeyr b. Avvâm, Zeyd b. Hârise, Abdurrahman b. Avf ve Amr b. el-Âs evlenme teklifinde bulundu. Ümmü Külsûm bu konuda anne bir kardeşi olan Hz. Osman ile istişare etti. Hz. Osman'da ona bu meseleyi Hz. Peygamber'e sormasını tavsiye etti. Ümmü Külsûm bu konuyu Hz. Peygamber'e haber verince, o da Zeyd b. Hârise ile evlenmesini tavsiye etti. Ümmü Külsûm ve Hz. Zeyd'in evliliklerinden iki çocuk dünyaya geldi. Bunlardan biri Zeyd b. Zeyd diğeri de Rukıyye b. Zeyd'dir. Zeyd küçük yaşta vefat etmiştir. Rukıyye ise Hz. Osman'ın himayesi altındayken vefat etmiştir. Daha sonra Hz. Zeyd, Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ı boşadı (İbn Sa'd, 2012: III, 32-33; Belâzürî, 1996: I, 471; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 382). Bazı çalışmalarda Hz. Zeyd'in Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ı boşadığı bilgisi yer almaz, bu evliliğin Hz. Zeyd'in Mu'te'de şehit olmasına kadar devam ettiği aktarılır (Martı, 2012: XLII, 325).

Yukarıda Hz. Zeyneb bint Caş hakkında indirildiğini belirttiğimiz Ahzâb sûresi 36. âyetin Ümmü Külsûm bint Ukbe hakkında indirildiğine dair de bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayette Hz. Peygamber'in Ümmü Külsûm bint Ukbe'ye Zeyd b. Hârise ile evlenmesinin kendisi için daha hayırlı olacağını bildirdiği, Ümmü Külsûm'ün ise Rasûlullah'ın bu teklifinden hoşlanmadığı kaydedilir. Bunun üzerine: "Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur." (Ahzâb 33/36) âyeti indirilmiştir (Vâkıdî, 1984: III, 1126-1127; Taberî, XII, 18; İbn Kesîr, 1997: V, 162). Fakat bu âyetin hemen sonrasında gelen Ahzâb sûresi 37. âyette Hz. Zeyd'in Hz. Zeyneb'i boşaması hadisesinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla Ahzâb sûresi 36. âyetin Ümmü Külsûm hakkında değil Hz. Zeyneb hakkında indirilmiş olduğunu düşünmek daha tutarlı olacaktır.

Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Hz. Zeyd'in Hz. Zeyneb'ten sonra evlendiği üçüncü hanımdır (İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 242).

1. 5.4. Dürre bint Ebû Leheb

Dürre'nin nesebi, Dürre bint Ebû Leheb b. Abdümtalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay şeklindedir. Annesi Ümmü Cemîl bint Harb b. Ümeyye b. Abdüşems'tir (İbn Sa'd, 2012: VIII, 40).

Hz. Zeyd Ümmü Külsûm'dan sonra Dürre bint Ebû Leheb ile evlendi. Bir müddet sonra Hz. Zeyd, Dürre'yi boşadı (İbn Sa'd, 2012: III, 33; Belâzürî, 1996: I, 471; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 242).

1. 5.5. Hind bint Avvâm

Hz. Zeyd, Dürre bint Ebû Leheb ile olan evliliğinden sonra Zübeyr b. Avvâm'ın kız kardeşi Hind bint Avvâm ile evlendi (İbn Sa'd, 2012: III, 33; Belâzürî, 1996: I, 471; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 242). Yine bazı rivayetlerde Hz. Zeyd'in Ümmü Mübeşşir adında bir bayanla da evlilik yaptığı zikredilmektedir (İbn Sa'd, 2012: VIII, 335; Erul, 2013: XLIV, 320).

Hz. Zeyd'in eşlerine baktığımızda neredeyse hepsinin ya Rasûlullah'ın akrabası ya da soylu kişiler olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber'in de etkisi altında yapılan bu evliliklerin iki sebebi bulunmaktaydı. Birincisi Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e duyduğu büyük sevgidir. Hz. Peygamber, kendisine karşı olan muhabbetinden dolayı gönüllü olarak köleliği tercih eden bu dostunun kendi akrabalarıyla ve soylu kadınlarla evlilikler yapmasını istiyordu. Ayrıca Hz. Peygamber bu evlilikler sayesinde Cahiliye döneminde yerleşmiş olan batıl adetlerin kaldırılmasını amaçlamış olmalıdır. Fakat Hz. Peygamber'in gerek hayatında gerekse vefatından sonra toplumun bilinçaltında derin izler bırakan bu Cahiliye adetleri her fırsatta tekrar ortaya çıkmaya devam etmiştir (Krs. Hattâb, 1999: 177-178).

1. 6. Hadis Rivayeti

Hz. Zeyd'den Enes, Berâ' b. Âzib, İbn Abbâs ve Üsâme b. Zeyd rivayette bulunmuşlardır (İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243). Tabiînden bir grup da ondan mürsel¹³ olarak hadis rivayet etmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243).

B. Hz. Zeyd'in Katıldığı Gazve ve Seriyeler

İslâm tarihinde genel kabule göre, bizzat Hz. Peygamber'in kendisinin katılarak ashâbına komutanlık ettiği seferlere gazve (Algül, 1996-B: XIII, 488; Önkâl, 2000: III, 31), asker sayısına bakılmaksızın Hz. Peygamber'in sefere katılmadığı savaşlara ise seriyye (Fayda, 2006: IV, 1779; Özdemir, 2009: XXXVI, 565) adı verilmiştir.

¹³ Sahâbiden hadis rivayet etmiş bulunan tabiînin isnadında sahâbiyi atlayıp, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmesidir (Uğur, 1992: 302-306).

Hız. Zeyd, şehid düştüğü Mu'te Seriyyesi'ne kadar Sefevân ve Benî Mustalik gazveleri hariç bütün gazvelerde Hız. Peygamber'in yanında bulunmuştu (İbn Sa'd, 2012: III, 33; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 242-243; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 382; Erul, 2013: XLIV, 319-320). Yalnız Sefevân ve Benî Mustalik gazvelerinde Hız. Peygamber, Hız. Zeyd'i götürmeyip, kendisini Medine'de yerine vekil olarak bırakmıştı (İbn Hişâm, ts: II, 213; İbn Sa'd, 2012: II, 6/49; Belâzürî, 1996: I, 287/342; Taberî, 2012: II, 14; Beyhakî, 1988: IV, 46; İbn Seyyidinnâs, 1996: II, 134; Kastallânî, 1996: III, 5).

Rivayetlerin genelinde Hız. Peygamber'in Hız. Zeyd'i yedi veya dokuz seriyyede komutan olarak görevlendirdiği zikredilmektedir (İbn Sa'd, 2012: III, 33; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 382; Zehebî, 1985: I, 226).¹⁴ Bu seriyyelerin isimleri de Karade, Cemûm, İs, Taraf, Hismâ, Ümmü Kırfe ve Mu'te seriyyeleri olarak verilir (İbn Sa'd, 2012: III, 33-34; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243). Fakat aşağıda ayrıntılı bir şekilde bilgi vereceğimiz üzere Hız. Zeyd dokuz seriyyede komutanlık yapmıştır.

Hız. Âişe'den gelen bir rivayet Hız. Peygamber'in Zeyd b. Hârîse'ye olan güvenini göstermesi açısından önemlidir. Hız. Âişe: "Rasûlullah ne zaman bir orduyla Zeyd'i göndermişse, onu hep komutan tayin etmiştir. Şayet Zeyd'i savaşa götürmemişse onu Medine'de kendi yerine halef bırakmıştır." demektedir (İbn Sa'd, 2012: III, 33; Belâzürî, 1996: I, 472; Zehebî, 1985: I, 228; İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243). Fakat tespit edebildiğimiz kadarıyla Hız. Zeyd'in komutan olarak değil, asker olarak katıldığı bir seriyye bulunmaktadır. Bu seriyye aynı zamanda İslâm tarihinin ilk seriyyesi olan Sifü'l-Bahr/Hamza b. Abdülmuttalib Seriyyesi'dir (Vâkıdî, 1984: I, 9-10).

1. Hız. Zeyd'in Katıldığı Gazveler

1.1. Bedir Gazvesi

2/624 tarihinde Kureyşlilerin büyük bir kervan hazırlayarak Ebû Süfyân idaresinde Suriye'ye gönderdikleri haberi Hız. Peygamber'e ulaştı. Bunun üzerine Hız. Peygamber sahâbîlerini toplayarak kervanın muhafız sayısının az olduğunu ve pek çok kıymetli eşya¹⁵ ile Suriye'den döneceğini haber verdi. Hız. Peygamber bu kervanı Müslümanların kolayca ele geçirebileceğini haber vererek, kendilerini bu kervan üzerine harekete geçmeye davet etti (Vâkıdî, I, 1984: 19-20; İbn Hişâm, ts: II, 218-219; İbn Sa'd, 2012: II, 8; Belâzürî, 1996: I, 288; Fayda, 1992, V, 325).

Hız. Peygamber 12 Ramazan 2/9 Mart 624 tarihinde Müslüman mücahitler ile birlikte Medine'den ayrıldı. Müslümanların sayısı yetmiş dördü Muhacirlerden, geri kalanı Ensârdan olmak üzere toplamda üç yüz beş kişiydi. Bu sayıya ek olarak sekiz kişi daha mazeretleri sebebiyle bu gazveye katılmadıkları halde, Bedir mücahitleri arasında sayılmıştır. Orduda yetmiş deve ve iki at bulunuyordu. Müslümanlar yeterli deve bulunmadığı için sırayla develere biniyorlardı (Vâkıdî, 1984: I, 23-24; İbn Sa'd, 2012: II, 8-9; Belâzürî, 1996: I, 288-289; Fayda, 1992: V, 326). Hız. Peygamber, Hız. Ali ve (Mersed) Hız. Zeyd'in bir deveye bindikleri şeklinde rivayetler bulunmakla birlikte, Hız. Hamza, Ebû Kebşe, Enese ve Hız. Zeyd'in aynı deveye bindikleri rivayeti daha yaygındır (Vâkıdî, 1984: I, 24; İbn Hişâm, ts: II, 225; Belâzürî, 1996: I, 289).

Suriye'den dönmekte olan Ebû Süfyân Müslümanların kervana saldıracağı duyumunu alınca, durumu Mekkelilere bildirmesi için Damdam b. Amr el-Gıfârî'yi Mekke'ye gönderdi (Vâkıdî, 1984: I, 28; İbn Hişâm, ts: II, 219; İbn Sa'd, 2012: II, 9; Belâzürî, 1996: I, 290; Fayda, 1992: V, 326), kervanı da çok sık kullanılmayan sahil yoluna çevirdi (Vâkıdî, 1984: I, 40-41; İbn Hişâm, ts: II, 230; İbn Sa'd, 2012: II, 9; Fayda, 1992: V, 326). Mekkeliler olayı haber alır almaz hemen hazırlığa başladılar, kısa sürede yaklaşık bin kişilik bir ordu hazırlayarak Ebû Cehil'in kumandasında Mekke'den ayrıldılar (Vâkıdî, 1984: I, 39; İbn Hişâm, ts: II, 228-229; İbn Sa'd, 2012: II, 10; Belâzürî, 1996: I, 290; Fayda, 1992: V, 326). Hız. Peygamber kervan için yola çıkan Ensârın bu yeni durum karşısında ne tepki vereceğini öğrenmek için Müslümanlarla istişare etti. Medineliler her halükarda Rasûlullah'a itaat edeceklerini söyleyince Hız. Peygamber, müşriklerle savaşmaya karar verdi (Vâkıdî, 1984: I, 48-49; İbn Hişâm, ts: II, 227; İbn Sa'd, 2012: II, 10). İki ordu birbirinden habersiz bir şekilde Bedir'de bir araya geldiler (Enfâl 8/42; Vâkıdî, 1984: I, 50; İbn Hişâm, ts: II, 232). 17 Ramazan 2/14 Mart 624 tarihinde iki ordu Bedir'de karşı karşıya geldiler. Hız. Peygamber, Hız. Ömer'i Kureyşlilere göndererek savaş yapılmadan dönmelerini teklif etti. Fakat Kureyşliler bu teklifi reddettiler. Savaş mübarezelerle başladı (Vâkıdî, 1984: I, 68-69; İbn Hişâm, ts: II, 237-238; İbn Sa'd, 2012: II, 12; Belâzürî, 1996: I, 292-293; Fayda, 1992: V, 326), mübarezelerin hemen ardından da iki ordu savaşa tutuştu. Müslümanlar kısa sürede Kureyş Ordusu'nu bozguna uğrattılar. Müşrikler, en saygın şahsiyetlerinin de aralarında bulunduğu yetmiş kayıp verdiler. Ayrıca müşriklerden yetmiş kişi de esir alındı (Vâkıdî, 1984: I, 115-116/144; İbn Hişâm, ts: II, 321-329; İbn Sa'd, 2012: II, 13; Belâzürî, 1996: I, 305; Fayda, 1992: V, 325-327). Hız. Zeyd bu savaşta Ebû Süfyân b. Harb'in oğlu Hanzala'yı öldürmüştü.

¹⁴ Seleme b. Ekva'dan gelen bir rivayette, Zeyd b. Hârîse'nin dokuz seriyyede kendisine komutanlık yaptığı ifade edilmiştir (İbn Sa'd, 2012: III, 33; Belâzürî, 1996: I, 473). Fakat aynı sahâbinin İbn Hacer'de geçen rivayetinde Zeyd b. Hârîse'nin komutanlık ettiği seriyyelerin sayısı yedi olarak bildirilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 2001: II, 243).

¹⁵ Kervanın elli bin dinar değerinde olduğu rivayet edilir (Vâkıdî, 1984: I, 27-28).

Hız. Zeyd'e Hız. Hamza ve Hız. Alı'nın de yardım ettiği şeklinde rivayetler bulunmaktadır (İbn Hişâm, ts: II, 321; Kóksal, 1987: IX, 161).

Bedir Gazvesi'ne katılanların verildiği listelerde Hız. Zeyd Hâşim oğulları içerisinde sayılmıştır. İlk sırada Hız. Peygamber, daha sonra Hız. Hamza ve Hız. Ali, dördüncü sırada ise Hız. Zeyd'in ismi zikredilir (Vâkıdı, 1984: I, 153; İbn Hişâm, ts: II, 289).

Hız. Peygamber galibiyet müjdesini Medinelilere iletmek üzere Hız. Zeyd ve Abdullah b. Revâha'yı görevlendirmişti. Zeyd b. Hârise ve Abdullah b. Revâha pazar günü Medine'ye geldiler (İbn İşhâk, 1976: 297; Vâkıdı, 1984: I, 114; İbn Hişâm, ts: II, 254; İbn Sa'd, 2012: II, 13; Taberî, 2012: II, 38).

Hız. Zeyd'in Medine'ye geldiği günde Hız. Peygamber'in kızı Hız. Rukiyye vefat etmişti. Medineliler Bakî' Mezarlığı'nda Hız. Rukiyye'nin cenazesini defnediyorlardı (Vâkıdı, 1984: I, 115; İbn Hişâm, ts: II, 254; İbn Sa'd, 2012: II, 13; Belâzürî, 1996: I, 294; Taberî, 2012: II, 38).

Zeyd b. Hârise Hız. Peygamber'in devesi Kasvâ'nın üzerinde, Medinelilere müjdeyi veriyordu. Musalla denilen bölgeye gelince Hız. Zeyd öldürülen ve esir edilen müşriklerin adlarını bağırmaya başladı. Bu isimleri işiten Medineli Müslümanlar da münafıklar da bu haberin doğruluğuna inanamıyorlardı (Vâkıdı, 1984: I, 115; İbn Hişâm, ts: II, 254).

Münafıklardan bazıları Müslümanların çok büyük bir hezimet yaşadıklarını, Hız. Peygamber'in öldüğünü, bu sebeple Hız. Zeyd'in Hız. Peygamber'in devesinin üzerinde olduğunu iddia ediyorlardı. Onlara göre Hız. Zeyd korkudan ne söylediğini bilmiyordu. Yahudiler de münafıklar gibi Hız. Zeyd'in ancak mağlûbiyet haberini getirdiğini söylüyorlardı (Vâkıdı, 1984: I, 115; Belâzürî, 1996: I, 294; Hattâb, 1999: 160). Münafıkların ve Yahudilerin bu aleyhte propagandaları Müslümanları da etki altında bırakmıştı. Hatta Hız. Zeyd'in oğlu Üsâme babası ile baş başa kaldığında ona söylediklerinin doğru olup olmadığını sorma gereği duymıştı. Hız. Zeyd ise yemin ederek söylediklerinin doğru olduğunu söylemişti (Vâkıdı, 1984: I, 115; İbn Hişâm, ts: II, 254; Taberî, 2012: II, 38).

Bedir Gazvesi'nde Müslümanlara esir düşen müşriklerden biri de Hız. Peygamber'in damadı Ebü'l-Âs'dı. Ebü'l-Âs Hız. Peygamber'in kızı Hız. Zeyneb ile evliydi. Mekkeliler esirler için fidyelerini göndermeye başladıklarında, Hız. Zeyneb de kocası Ebü'l-Âs'ın fidyesini göndermişti. Ebü'l-Âs'ın fidyesi olarak gönderilen mallar içerisinde Hız. Hatice'nin, düğününde Hız. Zeyneb'e hediye ettiği bir gerdanlık da bulunuyordu. Hız. Peygamber bu gerdanlığı görünce Hız. Hatice'yi hatırlayarak duygulandı ve ashâbından fidye almaksızın Ebü'l-Âs'ı bırakmalarını rica etti. Sahâbiler de Hız. Peygamber'in bu isteğini hemen yerine getirdiler. Ebü'l-Âs, Hız. Zeyneb'in gönderdiği mallarla birlikte Mekke'ye gönderildi. Ancak Hız. Peygamber Ebü'l-Âs'tan Hız. Zeyneb'i Medine'ye gönderme sözü aldı (Vâkıdı, 1984: I, 130-131; İbn Hişâm, ts: II, 262-264; Belâzürî, 1996: I, 397; Taberî, 2012: II, 43).

Bedir Gazvesi'nden yaklaşık bir ay sonra Hız. Peygamber, Zeyd b. Hârise ile Ensârdan bir adamı kızı Hız. Zeyneb'i almak üzere Mekke tarafına gönderdi. Kendilerine Yecec Vadisi'nde beklemelerini, Hız. Zeyneb'in yanlarına geleceğini söyledi. Hız. Zeyneb Medine'ye dönmek için hazırlıklarını tamamladığında kayın biraderi Kinâne b. Rebî' ona bir deve getirdi. Hız. Zeyneb ve Kinâne birlikte Hız. Zeyd ve arkadaşının bulunduğu yere doğru yola çıktılar. Bedir hezimetini unutamayan müşrikler bunu haber alır almaz, onların peşlerine düştüler. Zıtuvâ bölgesinde onlara ulaştılar. Müşriklerden onlara ilk ulaşan Hebbâr b. Esved'di. Hebbâr, hamile olan Hız. Zeyneb'i mızrakla korkutarak, çocuğunun düşmesine neden oldu. Kinâne gelen müşriklerle çarpışmaya hazırlanıyordu ama Mekkeliler bu yaptığı için doğru olmadığını söylediler. Bedir'de yaşanan hezimetten sonra gündüz vakti Hız. Peygamber'in kızının Mekke'den çıkmasının kendileri için bir zelillik kabul edileceğini, Hız. Zeyneb'i şimdi Mekke'ye geri çevirmesini, dedikodular kesilince, gizlice istediği zaman Hız. Zeyneb'i babasına götürebileceğini söylediler. Bunun üzerine Kinâne yengesi Hız. Zeyneb'i Mekke'ye geri götürdü. Aradan birkaç gün geçtikten sonra geceleyin gizlice Mekke dışarisine çıkarıp Hız. Zeyd ve arkadaşına teslim etti. Hız. Zeyd de selamle Hız. Zeyneb'i getirip Rasûlullah'a teslim etti (İbn Hişâm, ts: II, 264-266; Belâzürî, 1996: I, 397-398; Taberî, 2012: II, 43-44; İbn Kesîr, 1997: V, 261-264).

Bu olayla ilgili farklı bir rivayette Hız. Peygamber'in Hız. Zeyd'e bir yüzük verdiği, Hız. Zeyd'in Mekke'ye geldikten sonra bu yüzüğü bir oban vasıtasıyla Hız. Zeyneb'e gönderdiği, Hız. Zeyneb'in de yüzüğü tanıyarak gece vakti çıkıp Hız. Zeyd ile Mekke dışında buluştuğu ve birlikte Medine'ye geldikleri aktarılır (İbn Kesîr, 1997: V, 264). Hız. Peygamber'in kızı Hız. Zeyneb'i getirme hususunda Hız. Zeyd'e verdiği bu görev, Rasûlullah'ın ona kendi evladı gibi güvendiğini göstermektedir.

1. 2. Uhud Gazvesi

Bedir Gazvesi'nde ağır bir yenilgi alan Mekkeliler intikam almak için hazırlık yapmaya başlamışlardı. Bedir Gazvesi'nde Müslümanların elinden kurtulan kervanın bütün kârını bu intikam savaşı için harcamaya karar verdiler. Mekkeliler yaklaşık bir yıllık bir hazırlıktan sonra etraftaki kabilelerden de aldıkları yardımlar

sayesinde üç bin kişilik bir ordu oluşturmayı başaramışlardı (Vâkıdî, 1984: I, 203; İbn Hişâm, ts: III, 68-74; İbn Sa'd, 2012: II, 28; İbn Hazm, 1983: 123-125; Hamîdullah-Avcı, 2012: XLII, 54-55). Hz. Peygamber amcası Abbâs sayesinde bu hazırlıklardan haberdar olunca, kendisi de hazırlıklara başladı. Yapılan istişare neticesinde Rasûlullah istememesine rağmen meydan savaşı yapılması fikri kabul gördü. İki ordu Şevval 3/Mart 625 tarihinde karşı karşıya geldiler. Müslümanların sayısı yedi yüz kişi civarındaydı (Vâkıdî, 1984: I, 199; İbn Sa'd, 2012: II, 28; İbn Hişâm, ts: III, 71; İbn Hazm, 1983: 123-125; Şulul, 2011: 566; Hamîdullah-Avcı, 2012: XLII, 55). Hz. Peygamber Müslümanların arkadan saldırıya uğramaması için Abdullah b. Cübeyr komutasında elli kişilik bir okçu birliğini Müslümanların gerisinde bırakmıştı. Hz. Peygamber okçulara kendilerine ikinci bir emir gelene kadar yerlerinden ayrılmamalarını emretmişti. Savaş ilk olarak mübarezelerle başladı. Mübarezelerin ardından iki ordu şiddetli bir şekilde birbirlerine hücum ettiler. Müslümanlar kısa sürede düşman ordusunun merkezine kadar girerek onları bozguna uğrattılar. Düşman ordusu dağılmış ve kaçmaya başlamıştı. Düşman ordusunun kaçmaya başlamasıyla birlikte Müslüman askerlerin bir kısmı savaşı bırakarak ganimet toplamaya başladı. Bu durumu gören okçular da yerlerinden ayrılarak ganimet toplamaya başladılar. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen müşrik ordusu komutanlarından Hâlid b. Velîd, emrindeki süvarilerle birlikte Müslümanlara arkadan saldırarak, öncelikle Abdullah b. Cübeyr komutasındaki görev yerlerinde kalan okçuları şehit ettiler. Daha sonra savaş düzeni bozulmuş olan Müslümanlara arkadan saldırdılar. Kaçan düşman askerleri bu yeni durumu görünce onlar da geri dönerek Müslümanlara saldırmaya başladılar. Kesin bir zafer gibi görünen savaş kısa sürede bir hezimetle dönüştü. Savaşın bu hengâmesi sırasında Hz. Hamza şehit düştü. Hz. Peygamber de çeşitli yerlerinden yaralanmıştı. İslâm Ordusu yok olmaktan ancak Uhud Dağı'na çekilerek kurtulabilmişti. Çoğunluğu Ensârdan olan seksen civarında şehit verilmişti. Müşriklerin kaybı ise yirmi küsur kişiydi (İbn Sa'd, 2012: II, 30-33; İbn Hazm, 1983: 125-139; Hamîdullah-Avcı, 2012: XLII, 55-57). Hz. Zeyd'in bu savaş esnasındaki hizmetleri hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Hz. Zeyd'in Hz. Peygamber'in en iyi okçuları arasında bulunduğu bilinmektedir (Vâkıdî, 1984: I, 243; Hattâb, 1999; 159). Bu sebeple Hz. Zeyd'in Hz. Peygamber'in yanında kalıp, kendisini savunmaya çalışan küçük grubun içerisinde bulunduğu düşünülebilir.

Mekke Ordusu'nun yaşadığı ilk hezimet sırasında Muâviye b. Mugîre b. Ebû'l-Âs kaçanlar içerisindeydi. Mekke Ordusu'nun daha sonraki zaferinden haberdar olmadığı için Medine'ye girerek akrabası Hz. Osman'a sığınmayı düşünmüştü. O gece Medine dışında uyudu. Sabahleyin Medine'ye girip Hz. Osman'ı buldu. Hz. Osman bu durumdan hiç hoşlanmamıştı. Ama akrabalarına karşı olan sevgisi ağır basarak, Hz. Peygamber'den Muâviye için eman istemeye geldi. Hz. Peygamber bu arada Muâviye'nin Medine'de bulunduğunu öğrenmişti. Sahâbîlere Medine'yi aramalarını emretmişti. Muâviye Hz. Osman'ın evinde bulunup, getirildi. Fakat Hz. Peygamber, Hz. Osman'ın ricasını kıramayarak kendisine üç gün eman verdi. Şayet üç günden sonra Medine'de bulunursa öldürülecekti. Hz. Osman, Muâviye için bir deve alarak, gerekli yolculuk eşyalarını temin etti. Bu arada Müslümanlar Hamrâu'l-Esed Gazvesi için Medine'den ayrılmışlardı. Hz. Osman da Müslümanlarla birlikte Hamrâu'l-Esed'e gitti. Muâviye üç gün boyunca Medine'de kaldı. Üçüncü gün devesine binerek Medine'den ayrılmak için yola çıktı. Yolda kayb olduğu için Medine'den fazla uzaklaşamadı. Hz. Peygamber tekrar Müslümanlara Muâviye'yi aramalarını emretti. Zeyd b. Hârîse ve Ammâr b. Yâsir ona yetiştiler. Zeyd b. Hârîse ve Ammâr ona ok atarak öldürdüler. Sonra Hz. Peygamber'in yanına dönerek, durumu ona haber verdiler (Vâkıdî, 1984: I, 332-334; İbn Hişâm, ts: III, 116; Belâzürî, 1996: I, 337-338). Belâzürî (ö. 279/892)'nin rivayetinde Muâviye'nin Mekkeliler lehine ajanlık yapmak için Medine'de kaldığı zikredilmektedir (Belâzürî, 1996: I, 337; Kılıç, 2016: 98). Dolayısıyla Hz. Peygamber, Muâviye'yi hem kendisine verilen emanı çiğnediği hem de kendilerine sığındığı Müslümanların aleyhine olan tavırlarından vazgeçmediği için cezalandırmıştır.

1. 3. Hendek Gazvesi

Hendek Gazvesi Zilkade 5/Mart 627 tarihinde gerçekleşmiştir (Vâkıdî, 1984: II, 440-441; İbn Sa'd, 2012: II, 50). Yahudilerin organize ettiği savaşta Mekkelilerden ve çeşitli kabilelerden oluşan on bin kişilik bir ordu kurulmuştu (Vâkıdî, 1984: II, 444; İbn Sa'd, 2012: II, 51). Medine'de savunma yapan İslâm mücahitlerinin sayısı ise üç bin kişiydi (Vâkıdî, II, 1984: 453; İbn Sa'd, 2012: II, 51). Müslümanlar yaptıkları istişareler neticesinde Selmân-ı Fârisî'nin tavsiyesi üzerine Medine'nin etrafına hendek kazmaya karar vermişlerdi (Vâkıdî, 1984: II, 444-445; İbn Sa'd, 2012: II, 51). Kazılan hendek müşriklerin şehre girmesini engellemişti. Ancak Medine'de bulunan Benî Kurayza Yahudilerinin Mekke müşriklerle ittifak yaparak Müslümanlarla olan antlaşmalarını bozmaları sebebiyle Müslümanlar çok zor günler yaşadılar (Vâkıdî, 1984: II, 455-457; İbn Sa'd, 2012: II, 51).

Benî Kurayza kabilesi mensupları, Hendek Gazvesi sırasında düşman askerlerinden de yardım alarak iki bin kişilik bir birlikle Medine'ye saldırmayı planlıyorlardı. Hz. Peygamber bunu engellemek için Seleme b. Eslem el-Eshelî komutasında iki yüz kişiyi, Zeyd b. Hârîse komutasında da üç yüz kişiyi Medine'yi korumak

hususunda görevlendirmişti. Görevlendirilen bu askerler sabaha kadar yüksek sesle tekbirler getirerek Benî Kurayzalıları korkutarak, harekete geçmelerini engellediler (Vâkıdî, 1984: II, 460).

Hız. Peygamber bu gazvede Muhacirlerin sancağını taşıması için Zeyd b. Hârîse'yi, Ensârın sancağını taşıması için de Sa'd b. Ubâde'yi görevlendirmişti (İbn Sa'd, 2012: II, 51; Sarı, 2006: 80; Erul, 2013: XLIV, 319).

Yahudilerin bu ihaneti sebebiyle şehirdeki kadınlar daha muhafazalı olan evlere yerleştirildiler. Hız. Peygamber'in hanımları bu süre zarfında Medine kalelerinin en sağlamı olan Benî Hârîse Kalesi'ndeydiler (Vâkıdî, 1984: II, 451, 469; İbn Hişâm, ts: III, 250; İbn Kesîr, 1997: VI, 47). Benî Kureyza Yahudileri Hız. Peygamber'in hanımlarının burada olduğunu bildikleri için bu kaleye saldırdılar. Fakat kaleye tırmanan kişinin Safiyye bint Abdülmuttalib tarafından öldürülmesi üzerine yanlarında korumalar olduğunu düşünerek bu niyetlerinden vazgeçtiler (Hâkim, 2002: IV, 56; Uraler, 2008: XXXV, 475).

Müşrik ordusu Medine'yi on beş gün muhasara ettikten sonra herhangi bir başarı göstermeden geri dönmüştü (Vâkıdî, 1984: II, 440; İbn Sa'd, 2012: II, 54).

Hız. Peygamber'in Müslümanlar için bir ölüm kalım savaşı olan bu gazvede Muhâcirlerin sancağını Hız. Zeyd'e vermesi, ona ne kadar büyük bir değer verdiğinin kanıtıdır.

1. 4. Kaza Umresi ve Hız. Hamza'nın Kızı Umâre'nin Velayeti Meselesi

Hız. Peygamber Zilkade 7/Mart 629 tarihinde Hudeybiye Antlaşması çerçevesinde anlaşılacak umreyi yapmak için Müslümanlarla birlikte Medine'den yola çıkmıştı (Vâkıdî, 1984: II, 731; İbn Sa'd, 2012: II, 92; İbn Kesîr, 1997: VI, 373; Küçükaşçı, 2012: XLII, 153-154). Bu sırada Hız. Hamza'nın kızı ve eşi; Umâre bint Hamza b. Abdülmuttalib ve annesi Selmâ bint Umeys Mekke'deydiler. Müslümanlar umrelerini eda edip, Mekke'den ayrılmadan önce Hız. Ali, Hız. Peygamber'e gelerek, amcasının kızı, yetim Umâre'nin müşriklerin arasında kalmasını doğru bulmadığını söyledi. Hız. Peygamber de bu hususta kendisine izin verdi. Umâre, Hız. Ali ile birlikte Mekke'den ayrılınca, kardeşleştirme olayında Hız. Peygamber tarafından Hız. Hamza'nın kardeşi ilan edilen Zeyd b. Hârîse Hız. Ali'nin yanına geldi. Umâre'nin kendi yanında kalmasının daha münasip olacağını, zira Hız. Peygamber tarafından Hız. Hamza ve kendisinin kardeş ilan edildiğini söyledi (Vâkıdî, 1984: II, 738-739; İbn Kesîr, 1997: VI, 394).

Ca'fer b. Ebû Tâlib bu olayı duyunca Umâre'nin teyzesi Esmâ bt. Umeys'in kendisiyle evli olduğunu, teyzenin de anne yarısı sayıldığı için Umâre'nin kendi yanında kalmasının daha münasip olacağını söyledi (Vâkıdî, 1984: II, 739; İbn Kesîr, 1997: VI, 394). Hız. Ali ise bu tekliflerin hiçbirini kabul etmedi. Kendisinin Umâre'ye hepsinden daha yakın akraba olduğunu, ayrıca Mekke'den onu çıkarmanın da kendisi olduğunu söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah bu üçlüye aralarında hakem olmayı teklif ederek geldi. Hız. Peygamber: "Ey Zeyd! Sen Allah ve Rasûl'ünün mevlasısın. Ey Ali! Sen de benim kardeşim ve arkadaşısın. Ey Ca'fer! Sende yaratılış ve ahlak itibarıyla bana benzersin. Ey Ca'fer! Sen Umâre hususunda daha çok hak sahibisin. Çünkü teyzesi senin zevcendir. Bir kadın teyzesinin veya halasının üzerine nikâhlanamaz." buyurdu. Hız. Peygamber Umâre'nin Ca'fer b. Ebû Tâlib'in yanında kalmasına hükmetti (Vâkıdî, 1984: II, 739; İbn Sa'd, 2012: II, 93; İbn Kesîr, 1997: VI, 394-395).

Hız. Peygamber'e Umâre ile evlenmesi teklif edilmiş, ancak Hız. Peygamber aynı zamanda sütkardeşi olan Hız. Hamza'nın kızının kendisine helal olmayacağını belirtmiştir. Daha sonra Hız. Peygamber, Umâre'yi Seleme b. Ebû Seleme ile evlendirmişti (Vâkıdî, 1984: II, 739; İbn Kesîr, 1997: VI, 395).

2. Hız. Zeyd'in Katıldığı Seriyeler

Hız. Zeyd kısmen değindiğimiz üzere gönderildiği bütün seriyelerde komutanlık yapmıştır. Bunun tek istisnası, aynı zamanda İslâm tarihinin ilk seriyesi olan Sifü'l-Bahr/Hamza b. Abdülmuttalib Seriyesi'dir. Hız. Zeyd bu seriyeye asker olarak iştirak etmiştir. Bu seriyede Hız. Peygamber, Hız. Hamza dâhil otuz süvariye Kureyş kervanının üzerine göndermiş, Müslümanlar ve Mekkeliler karşı karşıya gelmelerine rağmen Cüheyne kabilesinden Mecd b. Amr'ın arabuluculuk faaliyetleri sebebiyle herhangi bir çatışma yaşanmamıştır (Vâkıdî, 1984: I, 9-10; İbn Hişâm, ts: II, 207; İbn Kesîr, 1997: IV, 578).

2. 1. el-Karede Seriyesi

Kureyş kabilesi Bedir Gazvesi'nden sonra Müslümanların bölgedeki faaliyetlerini artırmaları sebebiyle Şam'a yapacakları ticarî seyahatler için eskiden kullandıkları yolu kullanmaya korkuyorlardı. Bu sebeple Irak tarafından bir güzergâhtan Şam'a ulaşmayı düşündüler. Safvân b. Ümeyye idaresinde büyük bir kervanın hazırlığına başladılar. Kervanda büyük miktarda gümüş bulunmaktaydı. Kendilerine kılavuzluk yapması için Bekr b. Vâil kabilesinden Furât b. Hayyân ile anlaştılar (İbn İshâk, 1976: 296; İbn Hişâm, ts: III, 56-57; Belâzürî, 1996: I, 374; Taberî, 2012: II, 54-55; İbn Kesîr, 1997: V, 323; Özdemir, 2001: 28-30; Önkâl, 2001: XXIV, 487). Bu kervanın hazırlıklarının yapıldığı esnada Eşca' kabilesinin reislerinden biri olan Nuaym b. Mes'ud Mekke'de bulunuyordu. Nuaym daha sonra Medine'ye gelerek Benî Nadîr Yahudilerinden Kinâne b. Ebû Hukayk'a misafir oldu. İçki içilen bir ziyafet esnasında Nuaym kervan hakkında bildiklerini oradakilere anlattı. Bu olay

içkinin haram kılınmasından önceydi. Bu grup içerisinde bulunan Selî b. Nu'mân ismindeki bir sahâbî Hz. Peygamber'e gelerek, duyduklarını haber verdi (İbn Kesîr, 1997: V, 324-325; Özdemir, 2001: 30; Mahmudov, 2005: 82-83; Önkâl, 2001: XXIV, 487; Şenel, 2007: XXXIII, 219). Hz. Peygamber Kureyş'in bu kervanından haberdar olunca Cemaziyelahir 3/Aralık 624 tarihinde, başlarında Hz. Zeyd'in bulunduğu yüz kişilik bir askerî birliği Kureyş kervanını ele geçirmek üzere Medine'den yolladı. Bu seriyye Hz. Zeyd'in komutanlık yaptığı ilk seriyyeydi (Vâkıdî, 1984: I, 197-198; İbn Sa'd, 2012: II, 27; İbn Kesîr, 1997: V, 324-325; Özdemir, 2001: 30-31; Mahmudov, 2005: 81-83).

Hz. Zeyd ve arkadaşları Kureyş kervanını Karede Suyu¹⁶ civarında pusuya düşürdüler. Kervanın başında bulunan Kureyşliler kervanı ve mallarını Müslümanlara bırakarak kaçmayı başardılar. Ancak kervanın tüm malı Müslümanların eline geçti. Hz. Zeyd bu malları Medine'ye getirerek Hz. Peygamber'e teslim etti. Hz. Peygamber ganimetin beşte biri olan yirmi bin dirhemi beytülmale ayırarak, geri kalanları seriyyeye katılan mücahitler arasında paylaştırdı. Bu seriyye esnasında kervanın kılavuzu olan Furât b. Hayyân esir olarak ele geçirildi. Furât b. Hayyân Medine'de Müslüman olduğu için Hz. Peygamber tarafından affedildi (İbn İshâk, 1976: 296; Vâkıdî, 1984: I, 198; İbn Hişâm, ts: III, 57; İbn Sa'd, 2012: II, 27-28; Belâzürî, 1996: I, 374; Taberî, 2012: II, 55; İbn Kesîr, 1997: V, 325; Özdemir, 2001: 31-32; Mahmudov, 2005: 83-84; Önkâl, 2001: XXIV, 487).

Bedir Gazvesi'nde ağır bir yenilgiye uğrayan Mekkelilere, kervan ticaret yollarının da kapanması Kureyşlilerin Müslümanlara karşı nihai bir çözüm aramalarını gerektirmişti. Bu sebeple Karede Seriiyesi'nin hemen sonrasında Mekkeliler, Uhud Gazvesi ile sonuçlanacak olan bir askerî harekât için çalışmalara başlamışlardı (Mahmudov, 2005: 84, 96. Krş. Hattâb, 1999: 162).

Hz. Peygamber bu başarılı askerî harekât sonrası Hz. Zeyd hakkında: "Seriyye komutanlarının hayırlısı Zeyd b. Hârise'dir." buyurmuştur (Diyârbekrî, ts: I, 416; Özdemir, 2001: 32; Mahmudov, 2005: 84). Hz. Zeyd'in Karede Seriiyesi'nde gösterdiği bu başarı daha sonra yapılan seriyyelerde kendisinin komutan olarak görevlendirilmesinde büyük etkiye sahiptir (Özdemir, 2001: 32; Mahmudov, 2005: 84).

2. 2. Cemûm Seriiyesi

İlk dönem kaynaklarında Cemûm¹⁷ Seriiyesi'nin sebebi hakkında fazla malumat bulunmamaktadır. Son dönemlerde Hz. Peygamber'in savaşları üzerine yapılan genel çalışmalar ise bu seriyyenin sebebini Benî Süleym kabilesinin önceki yıllarda Müslümanlara karşı olan düşmanca tavırlarına bağlamaktadırlar (Özdemir, 2001: 56; Mahmudov, 2005: 306-308).

Benî Süleym kabilesinin Müslümanlar ile ilişkilerine baktığımızda bu kabilenin Müslümanlara düşmanlıklarını her fırsatta gösterdiklerini görüyoruz. Benî Süleym kabilesi, İslâmiyet'in gelmesinden sonra Müslümanlara karşı Kureyş müşriklerinin yanında yer alan kabilelerden birisidir (Azimli, 2010: XXXVIII, 55). 2/624 tarihinde gerçekleştirilen Karkaratülküdr Gazvesi, Benî Süleym ve Benî Gatafân kabilelerine karşı yapılmıştı. Hz. Peygamber ismi zikredilen kabilelerin Müslümanlara saldırmak için toplandıklarını duyunca iki yüz kişilik bir ordu ile Medine'den ayrılmıştı. Düşman, Müslümanlar ile çatışmaya girmekten kaçınarak bölgeyi terk etmişti. Müslümanlar da bölgede bir müddet bekledikten sonra bu kabilelere ait olan beş yüz deveyi ganimet olarak alarak Medine'ye dönmüşlerdir (Vâkıdî, 1984: I, 182-184; İbn Sa'd, 2012: II, 23; Algül, 2001: XXIV, 498). Bu gazveden bir müddet sonra Hz. Peygamber aynı bölgeye Gâlib b. Abdullah el-Leysî idaresinde yeni bir birlik göndermişti. Düşmanla savaşa giren Müslümanlar üç şehit vermelerine rağmen düşmanlarını bozguna uğratmış ve yüklü miktarda ganimet ele geçirmişlerdi (İbn Habîb, ts: 117; Mahmudov, 2005: 307; Algül, 2001: XXIV, 498). Hz. Peygamber 3/625 tarihinde Benî Süleym üzerine üç yüz kişilik bir birlikle tekrar sefere çıkmıştır. Hz. Peygamber Benî Süleym kabilesinin Müslümanlar aleyhine Buhrân mevkiinde toplandığını haber alınca bu gazveyi düzenlemiş, fakat düşmanlar Müslümanların karşısına çıkmaya cesaret edemeyerek dağılmışlardır (Vâkıdî, 1984: I, 196-197; İbn Sa'd, 2012: II, 27; Azimli, 2010: XXXVIII, 55). Ayrıca Benî Süleym'in bazı kolları 4/625 tarihinde meydana gelen Bî'rimaûne Olayı'nda Müslüman davetçilerin şehid edilmesi olayına da karışmışlardı (Vâkıdî, 1984: I, 346-348; İbn Hişâm, ts: III, 204-206; Özdemir, 2001: 56; Mahmudov, 2005: 307-308). Yine Cemûm Seriiyesi'nin hemen öncesinde 5/627 tarihinde gerçekleşen Hendek Gazvesi'nde Benî Süleym kabilesi yedi yüz kişi ile müşrik ordusuna katılmışlardı (Vâkıdî, 1984: II, 443; İbn Sa'd, 2012: II, 50; Özdemir, 2001: 56).

Zikrettiğimiz tüm bu sebepler Müslümanlar ile Benî Süleym kabilesi arasında bir savaş halinin zaten var olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber özellikle Hendek Gazvesi'nde takındıkları bu tavrı karşılıksız bırakmamak için Rebiyülahir 6/Eylül 627 tarihinde Hz. Zeyd'i Benî Süleym kabilesi üzerine gönderdi. Hz.

¹⁶ Necid bölgesinde Benî Ne'âme kabilesine ait su birikintilerinden biridir (İbn İshâk, 1976: 296; Yâkût el-Hamevî, 1977: IV, 322).

¹⁷ Cemûm, Benî Süleym kabilesinin konak yerlerinden biri olup, Batn-ı Nahle tarafında Medine'ye 276 km. uzaklıkta bir yerdir (Yâkût el-Hamevî, 1977: II, 163-164; Şevki Ebû Halîl, 2007: 148; Özdemir, 2001: 56; Mahmudov, 2005: 306).

Zeyd ve arkadaşları Batn-ı Nahle mevkinin yakınında bulunan Cemûm bölgesine geldiklerinde Müzeyne kabilesinden Halîme isminde bir kadına rastladılar. Seriyye mensuplarının isteği üzerine Halîme, Benî Süleym kabilesinin ikamet ettiği yerlerden birisini Müslüman askerlere gösterdi. Seriyye mensupları Halîme'nin gösterdiği bu yere baskın düzenledi. Müslümanlar burada bulunan deve ve koyunları ganimet olarak aldılar. Ayrıca Benî Süleym kabilesinden bazılarını da esir ettiler. Esirler içerisinde Halîme'nin kocası da bulunuyordu. Hz. Zeyd ve askerleri Medine'ye dönünce Hz. Peygamber hem Halîme'yi hem de kocasını serbest bıraktı (İbn Sa'd, 2012: II, 66; Belâzürî, 1996: I, 377; Taberî, 2012: II, 126; Beyhakî, 1988: IV, 84).

Hz. Zeyd kendisine verilen bu komutanlık görevini de hakkıyla yerine getirmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber bu tarihten sonra meydana gelen bazı seriyyelerde de Hz. Zeyd'i komutan olarak tayin etmeye devam etmiştir (Özdemir, 2001: 56-58; Mahmudov, 2005: 308).

2. 3. İs Seriyyesi

Hz. Peygamber'e Kureyş'e ait bir kervanın Şam'dan geldiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Cemaziyelevvel 6/Eylül 627 tarihinde Zeyd b. Hârise komutasında yüz yetmiş¹⁸ kişilik bir süvari birliğini kervanın üzerine gönderdi. Hz. Zeyd komutasındaki mücahitler Kızıldeniz sahilinde bulunan İsbölgesinde¹⁹ Kureyş kervanı ile karşılaşarak, ani bir baskın düzenlediler. Müslüman mücahitler kervanı ele geçirerek, kervandakileri esir ettiler. Esirler arasında Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeyneb'in eşi Ebü'l-Âs b. Rebî de bulunuyordu (Vâkîdî, 1984: II, 553; İbn Sa'd, 2012: II, 66-67; Belâzürî, 1996: I, 377; Özdemir, 2001: 33-35).²⁰ Seriyye mensupları esirlerle birlikte Medine'ye dönünce, Ebü'l-Âs Hz. Zeyneb'e sığınarak, himayesine girmek istedi. Hz. Zeyneb bunu kabul ederek, Hz. Peygamber sabah namazını cemaate kaldırdığı bir sırada kapısının önüne çıkarak, yüksek sesle Ebü'l-Âs'ı himayesi altına aldığını bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber cemaate dönerek: "Ey insanlar! Benim duyduğumu sizler de duydunuz mu?" diye sordu. Mescitte bulunanlar Hz. Zeyneb'in sözlerini duyduklarını söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki! Bu söylenenleri duyduğum ana kadar ben de bir şey bilmiyordum. Müminler, kendileri dışındakilere karşı bir el gibidirler, müminlerin en düşük konumundaki biri bile başkalarını himaye altına alabilir. Onun himaye ettiğini biz de himaye ettik." buyurdu (Vâkîdî, 1984: II, 553; İbn Hişâm, ts: II, 269; İbn Sa'd, 2012: II, 67; Belâzürî, 1996: I, 377; Taberî, 2012: II, 44; İbn Kesîr, 1997: V, 267-268; Özdemir, 2001: 35; Mahmudov, 2005: 85).

Hz. Peygamber namazdan sonra evine dönünce Hz. Zeyneb, Rasûlullah'ın yanına giderek, Ebü'l-Âs'tan alınan malın kendisine iade edilmesini istedi. Hz. Peygamber kızının bu isteği üzerine, Müslüman mücahitlerin de rızasını alarak, mallarını Ebü'l-Âs'a iade etti. Hz. Zeyneb'e de Ebü'l-Âs'a yaklaşmamasını emretti. Müşrik olarak kaldığı sürece Ebü'l-Âs'ın kendisine helal olmayacağını söyledi. Ebü'l-Âs bu mallarla birlikte Mekke'ye döndü ve herkese malını iade etti. Ebü'l-Âs bu malları sahiplerine iade ettikten sonra Hz. Peygamber'e iman etmiş olarak Medine'ye döndü. Hz. Peygamber Hz. Zeyneb'i yeni bir nikâh kıyılmaksızın ona geri verdi (Vâkîdî, 1984: II, 553-554; İbn Hişâm, ts: II, 269-270; İbn Sa'd, 2012: II, 67; Belâzürî, 1996: I, 377; Taberî, 2012: II, 44; İbn Kesîr, 1997: V, 268-272; Özdemir, 2001: 35-36; Mahmudov, 2005: 85-86).

2. 4. Taraf/Tarif Seriyyesi

Bu seriyye Hz. Zeyd önderliğinde Benî Sa'lebe kabilesi üzerine düzenlendi. Benî Sa'lebe kabilesi Gatafân kabilesinin başlıca kolları arasında yer almaktaydı (Algül, 1996-A: XIII, 399). Gatafân kabilesi uzun süre Müslümanlara düşmanlık besleyen kabilelerden biri olarak kalmıştı (Algül, 1996-A: XIII, 399-400). Hz. Peygamber 3/624 tarihinde bu kabileye karşı Gatafân (Züemer) Gazvesi'ni düzenlemişti (Vâkîdî, 1984: I, 193-196; İbn Hişâm, ts: III, 52; İbn Sa'd, 2012: II, 26). 5/626 tarihinde düzenlenen Zâtürrikâ' Gazvesi de yine Gatafân kabilesine karşı düzenlenmiştir (Vâkîdî, 1984: I, 395-402; İbn Hişâm, ts: III, 225-231; İbn Sa'd, 2012: II, 46-47). Gatafân kabilesi 5/627 tarihinde meydana gelen Hendek Gazvesi esnasında da müşriklerin safında yer almıştı (Vâkîdî, 1984: II, 443; İbn Sa'd, 2012: II, 50-51).

Yukarıda verdiğimiz bilgilerde açıkça görüldüğü üzere Gatafân kabilesi ve bu kabilenin Benî Sa'lebe kolu ile Müslümanlar arasında bir savaş hali hicretin akabinde başlamıştı. Benî Sa'lebe kabilesi üzerine düzenlenen Taraf Seriyyesi'nin asıl sebebi ise bu seriyyeden kısa bir süre önce gelişen olaylardı. Hz. Peygamber kıtlık sebebiyle zor durumda kalan Benî Sa'lebe kabilesinin Benî Muhârib ve Benî Enmâr kabileleri ile birleşerek Medine'ye baskın yaparak Müslümanların mallarını yağmalamak için hazırlıklara başladıklarını haber alınca, haberi teyit etmek için Rebiyülahir 6/Ağustos 627 tarihinde bu kabilelerin üzerine Muhammed b. Mesleme komutasında on kişiyi göndermeye karar verdi. Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları bölgeye

¹⁸ Diyârbekrî (ö. 990/1582), seriyyedeki mücahitlerin sayısını yetmiş süvari olarak vermektedir (Diyârbekrî, ts: II, 9).

¹⁹ Medine ile İsbölgesi arası dört günlük yol olup, Kureyş'in Şam'a giderken kullandıkları yol güzergâhında, Kızıldeniz sahilinde bir yerdir (İbn Sa'd, 2012: II, 66; Yâkût el-Hamevî, 1977: IV, 173).

²⁰ Ebü'l-Âs'ın bu seriyye esnasında esir düşmekten kurtulduğu, gece vakti Medine'ye girerek Hz. Zeyneb'e sığındığı da rivayet edilmektedir (İbn Hişâm, ts: II, 269; Taberî, 2012: II, 44; İbn Kesîr, 1997: V, 267; Mahmudov, 2005: 85; Bozkurt, 2000: XXII, 465).

gelip, mola verdikleri bir sırada zikredilen kabilelerin saldırısına uğramışlardı. Muhammed b. Mesleme hariç tüm seriyye mensupları şehit edilmişti. Muhammed b. Mesleme de bir Müslüman tarafından yaralı olarak Medine'ye getirilmişti. Hz. Peygamber bunun üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı kırk kişilik bir birlikle bölgeye gönderdi. Düşman, Müslümanlardan korkarak kaçtığı için cezalandırılmadı. Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve arkadaşları ciddi bir çatışmaya girmeyip, zikredilen kabilelerin mallarından bazılarını ganimet olarak Medine'ye döndüler (Vâkıdî, 1984: II, 550-552; İbn Sa'd, 2012: II, 65-66; Şâmî, 1997, VI, 127-131; Özdemir, 2001: 58-59; Mahmudov, 2005: 384).

Hz. Peygamber bu kabileleri sıkıştırmaya devam etmek için Cemaziyelahir 6/Ekim 627 tarihinde Zeyd b. Hârise komutasındaki on beş kişilik bir askerî birliği Taraf²¹ bölgesinde yaşayan Benî Sa'lebe kabilesi üzerine gönderdi. Müslüman askerler Taraf bölgesine ulaştıklarında bu kabilenin mensubu olan bedevi Araplar korkarak kaçtılar. Kabile üyeleri Müslüman askerlerin kalabalık olduğunu düşündükleri için kaçmışlardı. Seriyeye mensupları deve ve koyunlardan oluşan bir miktar malı ganimet olarak ele geçirdiler. Hz. Zeyd askerlerine hızlı bir şekilde Medine'ye dönme emri verdi. Müslüman askerlerin sayısının az olduğunu fark eden Benî Sa'lebe kabilesi Hz. Zeyd ve askerlerinin peşine düştüler ama yakalayamadılar. Bu seriyyede herhangi bir çatışma yaşanmadı. Hz. Zeyd ve askerleri dört gün Medine'den uzak kaldılar (Vâkıdî, 1984: II, 555; İbn Sa'd, 2012: II, 67; Belâzürî, 1996: I, 377; Taberî, 2012: II, 126; Şâmî, 1997: VI, 139; Özdemir, 2001: 59-60; Mahmudov, 2005: 384-385). Konuyla ilgili bir rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Müslümanlar bu seriyyeden yaklaşık kırk deveye tekabül eden bir ganimet ele geçirmişlerdir (Vâkıdî, 1984: II, 555).²²

2. 5. Vâdilkurâ Seriyyesi

Kaynaklarda bu seriyyenin gönderilme sebebi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Verilen kısıtlı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber bazı Arap kabilelerinin Müslümanlar aleyhine Vâdilkurâ²³ bölgesinde toplanmaya başladığını haber alınca oluşabilecek tehdidi yerinde bertaraf edebilmek için (Belâzürî, 1996: I, 377-378; Şâmî, 1997: VI, 148; Özdemir, 2001: 66-67; Mahmudov, 2005: 268-269). Receb 6/Kasım 627 tarihinde Hz. Zeyd'in komutasında bir grup Müslümanı Vâdilkurâ bölgesine gönderdi (İbn Sa'd, 2012: II, 68; Taberî, 2012: II, 126; Şâmî, 1997: VI, 148; Özdemir, 2001: 66). Hz. Zeyd ve arkadaşları herhangi bir çatışmaya girmeden Medine'ye döndüler (Belâzürî, 1996: I, 378; Şâmî, 1997: VI, 148; Özdemir, 2001: 67; Mahmudov, 2005: 269).

2. 6. Medyen Seriyyesi

Kaynaklarda bu seriyye hakkında da çok az bilgi bulunmaktadır. Seriyyenin tarihi kaynaklarda zikredilmemiş olup, zikredildiği yer üzerinden bir çıkarım yapılabilir. Bu seriyye kaynaklarda Hz. Ali'nin Fedek'e gönderilmesinden önce, Abdurrahman b. Avf'ın Dûmetülcendel'e gönderilmesinden sonra zikredilmiştir. İsmi zikredilen her iki seriyye de Şaban 6/Aralık 627 tarihinde gönderildiği için Zeyd b. Hârise'nin Medyen Seriyyesi'nin de bu tarihte gönderildiğini düşünebiliriz (İbn Seyyidinnâs, 1996: II, 155-156; Şâmî, 1997: VI, 149-156; Özdemir, 2001: 68; Mahmudov, 2005: 269). Bu seriyyenin gönderilme sebebi hakkında da bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Peygamber Hz. Zeyd komutasında bir grup mücahidi Medyen bölgesine göndermiş ve bu mücahitler bazı kişileri esir alarak Medine'ye dönmüşlerdir (İbn Hişâm, ts: IV, 291-292; İbn Seyyidinnâs, 1996: II, 155; Şâmî, 1997: VI, 153).

Bu seriyye de ele geçirilen esir çocukların ve annelerinin ağladığını duyan Hz. Peygamber bunun sebebini sorduğunda, annelerinin çocuklardan ayrılarak satıldığını öğrenmiştir. Hz. Peygamber bunun üzerine esir çocukların annelerinden ayrılmadan satılmasını emretmiştir (İbn Hişâm, ts: IV, 292; İbn Seyyidinnâs, 1996: II, 155; Şâmî, 1997: VI, 153).

2. 7. Ümmü Kırfe (II. Vâdilkurâ) Seriyyesi

Zeyd b. Hârise ticarî bir maksatla Şam'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Hz. Zeyd'in yanında, bazı sahâbilerin de sermayeleri vardı. Hz. Zeyd bu paraları da alarak, bazı arkadaşlarıyla birlikte yola çıktı. Hz. Zeyd ve arkadaşları Vâdilkurâ'ya gelmeden önce Benî Bedr kabilesinin Benî Fezâre kolundan bir grup insan onların yolunu kesti. Zeyd b. Hârise'yi ve arkadaşlarını öldüresiye dövdüler, yanlarındaki para ve malları da gasp ettiler. Hz. Zeyd'in arkadaşları vefat etti. Kendisi de ağır yaralı olarak kurtulabilmişti. Hz. Zeyd iyileştikten sonra Medine'ye döndü. Hz. Peygamber Hz. Zeyd'i Ramazan 6/Ocak 628 tarihinde bu kabileyeye karşı yapılacak bir seriyyenin komutanı olarak görevlendirdi. Onlara gündüzleri saklanmalarını geceleri yol almalarını tembihledi. Seriyye mensupları yanlarına bir kılavuz da alarak yola çıktılar (Vâkıdî, 1984: II, 564; İbn Hişâm, ts: IV, 273; İbn Sa'd, 2012: II, 69; Taberî, 2012: II, 127; Şâmî, 1997: VI, 157).

²¹ Medine'ye otuz altı mil uzaklıktadır (İbn Sa'd, 2012: II, 67).

²² Bazı kaynaklarda elde edilen ganimetin yirmi deve olduğu zikredilir (Belâzürî, 1996: I, 377; Taberî, 2012: II, 126).

²³ Vâdilkurâ, Şam ile Medine arasında pek çok köyün sıralandığı bir vadidir. Medine'ye yedi günlük uzaklıktadır (İbn Sa'd, 2012: II, 69; Yâkût el-Hamevî, 1977: V, 345; Azizova, 2012: XLII, 421).

Benî Bedr kabilesi mensupları Müslümanlardan böyle bir karşı taarruz bekledikleri için tetikteydiler. Geceleri kendilerini koruması için aralarından gözcüler çıkarıyorlardı. Müslümanlar bu yolculuk esnasında kısa süreli bir yollarını şaşırma durumu da yaşadılar. Ancak nihayetinde Benî Bedr kabilesi mensuplarını bularak onlara saldırdılar. Hz. Zeyd ve arkadaşları bu kabileden bazılarını öldürüp bazılarını da esir ettiler. Bir miktar ganimet de ele geçirdiler (Vâkıdî, 1984: II, 564-565; İbn Sa'd, 2012: II, 69; Taberî, 2012: II, 127; Şâmî, 1997: VI, 157-158). Bu seriyye esnasında Müslümanlara düşmanlık eden ve Hz. Peygamber'e hakaret eden Ümmü Kırfe isimindeki kadın da esir edildi. Bu kadının işlediği suçlar nedeniyle infaz edildiği rivayet edilir (Vâkıdî, 1984: II, 565; İbn Hişâm, ts: IV, 273; İbn Sa'd, 2012: II, 69; Halife b. Hayyât, 1995: 34; Belâzürî, 1996: I, 378; Taberî, 2012: II, 127; Zehebî, 1985: I, 227-228; Şâmî, 1997: VI, 158).

Hz. Âişe bu seriyyenin sonunda Medine'ye dönen Hz. Zeyd'i, Hz. Peygamber'in karşılmasını şöyle anlatmıştır: "Zeyd b. Hârise seferden döndüğünde, Rasûlullah evimdeydi. Zeyd geldi ve kapıyı çaldı. Rasûlullah elbiselerini sürükleyerek onu karşıladı. Rasûlullah (üst tarafı) çıplaktı. Bu olaydan önce onun böyle çıplak olarak birini karşıladığını görmemiştim. Nihayet Zeyd'i kucakladı ve öptü. Sonra ona bazı sorular sordu. Zeyd de, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği zaferi, Rasûlullah'a haber verdi." (Vâkıdî, 1984: II, 565; İbn Sa'd, 2012: II, 69; Belâzürî, 1996: I, 473; Zehebî, 1985: I, 226; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994: II, 453; Şâmî, 1997: VI, 158)

2. 8. Hismâ Seriyyesi

Hz. Peygamber Muharrem 7/Mayıs 628 (İbn Sa'd, 2012: IV, 189; Yardım, 1994: IX, 294)²⁴ tarihinde Dihye b. Hâlîfe el-Kelbî'yi Bizans İmparatoru Herakleios'a elçi olarak göndermişti. Herakleios, Dihye'yi güzel bir şekilde ağırlayarak, kendisine çeşitli hediye ve elbiseler vererek göndermişti. Dihye Medine'ye dönerken Cüzâm kabilesinden bir grup tarafından yolu kesilerek soyulmuştu. Dihye Medine'ye ancak eski bir elbiseyle ulaşabilmişti. Dihye Medine'ye gelince ilk iş olarak Rasûlullah'ın yanına giderek bu yolculuk sırasında yaşadıklarını tüm ayrıntılarıyla anlattı. Ayrıca Hismâ bölgesinde Cüzâm kabilesinden bir grup tarafından mallarının tamamının gasp edildiğini de söyledi (Vâkıdî, 1984: II, 555-556; İbn Sa'd, 2012: II, 67; Taberî, 2012: II, 201; Şâmî, 1997: VI, 140; Özdemir, 2001: 60-62).²⁵

Hz. Peygamber Dihye'nin başına gelenleri öğrendikten sonra onu soyan Hüneyd b. Âriz ve oğlu Âriz b. Hüneyd'in²⁶ öldürülmesi ve Cüzâm kabilesinin cezalandırılması için Hz. Zeyd'i beş yüz kişiyle birlikte bölgeye gönderdi. Yanlarında Dihye de bulunuyordu. Hz. Zeyd ve beraberindekiler geceleri yürüyüp, gündüzleri gizleniyorlardı. Yanlarında Benî Uzre kabilesinden bir kılavuz vardı (Vâkıdî, 1984: II, 557; İbn Sa'd, 2012: II, 67; Taberî, 2012: II, 201; Şâmî, 1997: VI, 140; Özdemir, 2001: 62-63. Krş. İbn Hişâm, ts: IV, 269). Hz. Zeyd ve arkadaşlarının yola çıktığı tarihlerde Rifâa b. Zeyd el-Cüzâmî'nin Hz. Peygamber'den getirdiği İslâm'a davet mektubu sebebiyle Cüzâm kabilesinin büyük çoğunluğu İslâm dinine girmişti (Vâkıdî, 1984: II, 557; İbn Hişâm, ts: IV, 268; Taberî, 2012: II, 201; Şâmî, 1997: VI, 140; Özdemir, 2001: 63). Muhtemelen Cüzâm kabilesinin İslâm'a girdiğini bilmeyen Hz. Peygamber aslında birkaç kişinin sebep olduğu bu olayı bütün Cüzâm kabilesinin yaptığını düşünmüştü. Dolayısıyla Hz. Zeyd ve arkadaşlarını bu kabilenin belli şahıslarını cezalandırmak için göndermemiş, bütün kabilenin cezalandırılmasını istemişti.

Zeyd b. Hârise ve askerleri sabaha doğru Hüneyd ve oğlunun bulunduğu yere baskın yaptılar. Hüneyd ve oğlunun da içerisinde bulunduğu bazı kişileri öldürdüler. Müslümanlar bin deve ve beş bin koyunu da ganimet olarak aldılar. Ayrıca kadın ve çocuklardan oluşan yaklaşık yüz kişiyi esir ettiler (Vâkıdî, 1984: II, 557-558; İbn Hişâm, ts: IV, 269; İbn Sa'd, 2012: II, 67-68; Taberî, 2012: II, 201; Şâmî, 1997: VI, 141; Özdemir, 2001: 63).

Cüzâm kabilesinin kollarından olan Dubeyb kabilesi mensupları, Zeyd b. Hârise ve askerlerinin yaptıklarını haber alınca, atlarına binerek Zeyd b. Hârise'nin yanına geldiler. Aralarından Hibbân b. Mille'nin konuşmasına karar verdiler. Hibban, Hz. Zeyd'e, kendilerinin Müslüman bir kavim olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Zeyd, Müslüman olduklarını ispat sadedinde Fâtiha sûresini okumasını istedi. Hibbân da Fâtiha sûresini okumaya başladı. Hz. Zeyd onların İslâm dâhilinde olduklarını düşünmekle beraber, kalbi mutmain olmadığı için olsa gerek mallarını kendilerine iade etmedi (Vâkıdî, 1984: II, 558; İbn Hişâm, ts: IV, 269-270; Taberî, 2012: II, 201; Şâmî, 1997: VI, 141; Özdemir, 2001: 63-64).

²⁴ Seriyyenin tarihi olarak genelde Cemaziyelahir 6/Kasım 627 tarihi verilmiş olmakla birlikte Hz. Peygamber'in Dihye'yi Bizans İmparatoru Herakleios'a göndermesi Hudeybiye Antlaşması'nın akabinde Muharrem 7/Mayıs 628 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple Hisma Seriyyesi'nin tarihi olarak da Hicri 7. yılın başlarını düşünmek daha uygun olacaktır. Bazı kaynaklarda da seriyyenin tarihi 7/628 olarak verilmektedir (Belâzürî, 1996: I, 377; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994: III, 284; Şâmî, 1997: VI, 143; Mahmudov, 2005: 222).

²⁵ Bazı rivayetlerde Dihye'nin mallarının o bölgede yaşayan bazı Müslümanlar tarafından kurtarılıp kendisine iade edildiği aktarılmaktadır (Vâkıdî, 1984: II, 556; İbn Hişâm, ts: IV, 268; İbn Sa'd, 2012: II, 67; Şâmî, 1997: VI, 140; Yardım, 1994: IX, 294).

²⁶ Bu isimler bazı kaynaklarda Hüneyd b. Üs ve Üs b. Hüneyd şeklinde geçmektedir (İbn Hişâm, ts: IV, 268; Taberî, 2012: II, 201).

Bunun üzerine Benî Cüzâm kabilesinden bazı kişiler Medine'ye, Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Zeyd b. Hârise'nin yaptıklarını Rasûlullah'a haber verdiler. Hz. Peygamber olayı dinledikten sonra: "Ben şimdi öldürülenlere ne yapayım?" diye sordu. Bunun üzerine elçilik heyetindekilerden biri: "Ey Allah'ın Rasûlü! Esirlerimizi serbest bırak. Öldürülenler için bir karşılık beklemiyoruz." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'den onlarla birlikte Hz. Zeyd'in yanına giderek, mallarını ve esirlerini iade etmelerini Hz. Zeyd'e söylemesini istedi. Hz. Ali ise Zeyd'in kendisine itaat etmeyeceğini söyledi. Hz. Peygamber de emrinin alameti olarak kendi kılıcını Hz. Ali'ye verdi. Hz. Ali, heyettekilerle birlikte Zeyd b. Hârise'nin yanına gitti. Hz. Peygamber'in emrini kendisine ilettiler. Hz. Zeyd bunun bir alameti olup olmadığını sorunca, Hz. Ali, Rasûlullah'ın kılıcını gösterdi. Bunun üzerine Hz. Zeyd tüm esirlerin ve ganimet mallarının sahiplerine iade edilmesini istedi (Vâkıdî, 1984: II, 558-560; İbn Hişâm, ts: IV, 270-272; İbn Sa'd, 2012: II, 68; Taberî, 2012: II, 201-202; Şâmî, 1997: VI, 141-143; Özdemir, 2001: 64-65).

2. 9. Mu'te Seriyesi ve Hz. Zeyd'in Şehadeti

Hz. Peygamber 8/629 tarihinde Hâris b. Umeyr el-Ezdî'yi bir mektupla Busrâ Valisi'ne göndermişti. Hâris, Mu'te bölgesine geldiğinde, bölgedeki Gassânî emirlerinden Şurahbîl b. Amr el-Gassânî, Hz. Peygamber'in elçisi olduğunu öğrenince onu bağlattırdı ve eziyet ederek öldürttü. Daha önce Hz. Peygamber'in hiçbir elçisi öldürülmemişti. Bu haberi aldığı zaman Hz. Peygamber'in çok ağrına gitti (Vâkıdî, 1984: II, 755-756; İbn Sa'd, 2012: II, 97; Zehebî, 1990: I, 479; İbn Manzûr, 1984: I, 152; Diyârbekrî, ts: II, 70). Hâris, Hz. Peygamber'in öldürülen ilk ve son elçisi olmuştur (İbn Sa'd, 2012: II, 97; Suruç, 2004: II, 442).

Buna ek olarak Hz. Peygamber'in Rebiyülevvel 8/Temmuz 629 tarihinde, on beş kişilik bir birliği Ka'b b. Umeyr el-Gifârî önderliğinde Zâtü Atlâh'a göndermesi de Mu'te Seriyesi'nin sebepleri arasında zikredilebilir. Kaynaklarda bu birliğin bölge halkını İslâm'a davet etmek için gönderildiği zikredilir.²⁷ Bu mücahitlerin neredeyse tamamı düşmanın ani bir taarruzuna maruz kalarak şehit düşmüşlerdi. Sadece seriyye komutanı Ka'b yaralı olarak kurtulup, Medine'ye dönebilmişti. Bu olaya çok üzülen Hz. Peygamber, düşmanlarından intikam almak için üzerlerine bir ordu göndermeyi düşünmüş; fakat bölge halkının başka yere kaçtıklarını haber alınca bu teşebbüsten vazgeçmişti (Vâkıdî, 1984: II, 752-753; İbn Sa'd, 2012: II, 97; Fayda, 1990: 147-148; Özdemir, 2001: 174-175; Mahmudov, 2005: 414-415). Hz. Peygamber Zâtü Atlâh Seriyesi'nde şehit edilen askerlerinin intikamını almak gayesiyle de Mu'te Seriyesi'ni tertip etmiş olmalıdır (Caetani, 1925: V, 228-229; Watt, 2016: 53; Fayda, 1990: 146; Şulul, 2011: 828).

Hz. Peygamber'in elçisine yapılan bu hareket devletler hukukunun açık bir ihlaliydi ve bugünkü adıyla misillemeyi gerektirecek bir davranıştı. Bu sebeple Hz. Peygamber derhal Müslümanların toplanmasını emretti (Vâkıdî, 1984: II, 756; İbn Manzûr, 1984: I, 152; Diyârbekrî, ts: II, 70). Bunun üzerine Müslümanlar aceleyle Curf Karargâhı'nda toplandılar. Hz. Peygamber öğle namazını kıldıktan sonra onlara Hâris'in Şurahbîl tarafından şehit edildiği haberini verdi (Vâkıdî, 1984: II, 756; İbn Sa'd, 2012: II, 97; İbn Manzûr, 1984: I, 152).

Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise'yi insanlar üzerine komutan tayin etti. Zeyd b. Hârise'nin yaralanma veya şehadet gibi bir sebeple komutanlık görevini yerine getiremeyeceği bir durumla karşılaşılrsa, Ca'fer b. Ebû Tâlib'in komutan olmasını, ona da benzer bir halin isabet etmesi durumunda Abdullah b. Revâha'nın komutan olmasını emretti. Şayet Abdullah da benzer bir durumla karşılaşılrsa, mücahitlerin kendi içlerinden bir komutan seçmelerini istedi (Vâkıdî, 1984: II, 756; İbn Hişâm, ts: IV, 20; İbn Sa'd, 2012: II, 98; Buhârî, 2011: Megâzî 44; İbn Hazm, 1983: 174; İbn Abdilber, 2002: 222; İbn Manzûr, 1984: I, 152; Önkâl, 1992: VI, 549; Erdem, Kılıç, 1988: I, 129).

Bunun üzerine Ca'fer b. Ebû Tâlib: "Yâ Rasûlallah! Zeyd'i üzerimize komutan tayin edersen ben gitmem." dedi. Hz. Peygamber Ca'fer'e: "Git! Senin hakkında neyin daha hayırlı olduğunu bilemezsin." buyurdu (İbn Sa'd, 2012: III, 34; Taberî, 2012: II, 151; İbnü'l-Esir, 2010: II, 112, Zehebî, 1990: I, 485; Reşid, 1996: 481).

Ca'fer b. Ebû Tâlib'in toplumdaki genel anlayışın bir tezahürü olarak kendisini Zeyd b. Hârise'den daha soylu ve daha faziletli görmesi ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla bu rivayetin uydurma bir rivayet olduğunu düşünmüyoruz. Ancak bazı rivayetlerde Ehl-i beytin diğer insanlardan daha faziletli olduğu şeklindeki bir yaklaşımın Hz. Peygamber'e atfedildiği görülmektedir. Rivayete göre Ca'fer'in Mu'te'deki şehadetinden sonra Hz. Peygamber: "Ca'fer'i cennette uçarken gördüm, onun iki ayağı kana boyanmıştı. Zeyd'i gördüm seviye olarak ondan biraz düşüktü. Ben Zeyd'in Ca'fer'den düşük olduğunu zannetmiyorum, dedim. Bunun üzerine Cebrail: 'Muhakkak Zeyd, Ca'fer'den daha düşük seviyede değildir. Fakat Ca'fer sana

²⁷ Muir (ö. 1323/1905), gönderilen bu birliğin görevinin ilk dönem kaynaklarında çok sarih bir şekilde belirtilmediğini ifade eder. Ona göre bu birlik bazı kabilelere elçilik göreviyle gönderilmiş olabileceği gibi, Suriye sınırında meydana gelen olaylar hakkında bilgi toplamak için de gönderilmiş olabilir (Muir, 1923: 393).

olan yakınlığı sebebiyle faziletlidir.' dedi." buyurmuştur (Vâkıdî, 1984: II, 762; Ya'kûbî, 2010: I, 384). Hâlbuki Kur'ân'ı Kerim'de faziletin akrabalık ile değil amel ile elde edildiği açık bir şekilde zikredilmektedir: "Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır." (Hucurât 49/13) Dolayısıyla zikrettiğimiz bu rivayet İslâm'ın ruhuyla çelişmektedir (Azimli, 2009: 203). Maalesef İslâmî ilimlerin kaynaklarında buna benzer pek çok rivayet bulunmaktadır. Özellikle Hz. Osman'ın vefatından sonra taraflar kendi görüşlerini desteklemek, muhaliflerin düşüncelerini de yermek amacıyla hadis uydurmaya başlamışlardı. Hz. Ali taraftarlarından birisinin söylediği: "Allah belalarını versin! Ne kadar muhteşem bir ilmi ifsat ettiler." (Müslim, 2010: 17) sözü meydana gelen yıkımın büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Yine bazı İslâm âlimleri bu yıkımı sayısal olarak da belirtmişlerdir. Hz. Ali ve Ehl-i beyt hakkındaki uydurma rivayetlerin üç yüz binden fazla olduğu ifade edilmiştir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 2004: 116; Ekinci, ts: 219; Bilmen, 2013: 192-193; Turhan, 2015: 42). Şiîliğe meyilliyle maruf olan Ya'kûbî'nin (ö. 292/905) komutanların tayin sıralaması hakkında verdiği rivayet bu uydurma rivayetlerin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ya'kûbî: "Bir rivayete göre de Ca'fer b. Ebû Tâlib, Zeyd'den önce komutan tayin edilmiştir." demektedir (Ya'kûbî, 2010: I, 384). Fakat rivayet edildiği iddia edilen bu bilgi, bütün kaynaklarla çelişmektedir.

Hz. Peygamber mücahitleri uğurlarken tüm Müslümanlara ve ordu komutanı olması sebebiyle özellikle Zeyd b. Hârise'ye bu askerî operasyon sırasında karşılaşılabilecekleri durumlar hakkında bazı tavsiyelerde bulundu (Vâkıdî, 1984: II, 757-758; İbn Manzûr, 1984: I, 153; Hudarî, ts: 202; Suruç, 2004: II, 444-445). Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise'ye beyaz bir sancak vererek üç bin civarındaki askeri (Vâkıdî, 1984: II, 756; İbn Hişâm, ts: IV, 21; İbn Sa'd, 2012: II, 97; İbn Abdilber, 2002: 223; Hudarî ts: 202; Hattâb, 1983, 96) Cemaziyelevvel 8/Eylül 629 tarihinde Medine'den yola çıkardı (İbn Hişâm, ts: IV, 20; İbn Sa'd, 2012: II, 97; Belâzürî, 1996: I, 380; Taberî, 2012: II, 149; İbn Hazm, 1983: 174; İbnü'l-Esir, 2010: II, 112; Zehebi, 1990: I, 480; Şulul, 2011: 827). Mu'te Seriyyesi'nin diğer bir ismi de üç tane komutan tayin edildiği için Ceyşu'l-Ümerâ'dır (Taberî, 2012: II, 151).

Müslümanlar Medine'den ayrılıp 1100 km. uzaklıktaki (Nedvi, 2004: 285) Mu'te'ye gelene kadar yolda çeşitli saldırılara maruz kalarak, bazı küçük çatışmalara girmek zorunda kaldılar (Vâkıdî, 1984: II, 759-760; Suruç, 2004: II, 446; Kaegi, 2000: 115).

İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarında Müslümanların Şam bölgesine geldiklerinde Herakleios'un (610-641) ordusu ile bölgeye geldiğini haber aldıkları belirtilir. Ayrıca Herakleios'un bölgedeki müttefikleri olan Arapların da Müslümanlar ile savaşmak için toplandıkları zikredilir. Bu Arap kabileler içerisinde Behrâ', Vâil, Bekr, Lahm, Cüzâm ve Kayn kabileleri bulunmaktaydı (Vâkıdî, 1984: II, 760; İbn Hişâm, ts: IV, 22; İbn Sa'd, 2012: II, 98; İbn Abdilber, 2002: 222; İbn Manzûr, 1984: I, 153). Kaynaklarda düşman askerlerinin sayısı yüz bin (Vâkıdî, 1984: II, 760; Hamîdullah, ts: 13; Hattâb, 1983: 96), yüz elli bin (İbn Kesîr, 1997: VI, 416; Hudarî, ts: 203), iki yüz bin (İbn Hişâm, ts: IV, 22; İbn Sa'd, 2012: II, 98; İbn Abdilber, 2002: 222; İbn Manzûr, 1984: I, 153) ve iki yüz elli bin (İbn Kesîr, 1997: VI, 416; Köksal, 1987: XV, 57) olarak verilir.

Görüldüğü gibi kaynaklarda geçen rakamlar oldukça abartılı görünmektedir (Buhl, 1997: VIII, 852; Lings, 2004: 396).²⁸ Muhtemelen ravilerin Bizans Ordusu'nun sayısına dair verdikleri bilgiler, Mu'te'de fiilen Müslümanlarla çarpışan ordunun mevcuduna değil, Sâsânî İmparatorluğu'na karşı yakın zamanda büyük zaferler kazanmış olan Bizans İmparatorluğu'nun Suriye'deki muazzam askerî varlığına işaret eder (Şulul, 2011: 832-833).

Ayrıca Bizans ordusunun başında İmparator Herakleios'un olması zor bir ihtimal gibi gözükmektedir (Hattâb, 1988: 207). Bizans tarihçisi Theophanes'in verdiği bilgiye göre Bizans ordusunun başında Theodoros (Vicarius) isminde bir kumandan bulunmaktaydı (Buhl, 1997: VIII, 852; Avcı, 2003: 60). Bazı kaynaklarda zikri geçen bu kumandanın Herakleios'un kardeşi olduğu ifade edilmektedir (Muir, 1923: 394; Hizmetli, 2001: 338; Demirkent, 1998: XVII, 211). Ayrıca Bizans tarihi ile ilgili kaynaklarda, komutan Vicarius Theodoros'un Müslümanlara karşı kullandığı askerî birliklerin, çölün güvenliğinden sorumlu olan Araplar olduğu bildirilir (Kaegi, 2000: 116).

Mu'te Seriyyesi'nde hazır bulunmuş olan Ebû Hüreyre düşmanın sayısı hakkında fikir yürütebilmemizi sağlayacak olan şu bilgileri vermektedir: "Düşmanla karşılaştığımızda silah, harp aletleri, ipek ve altın bakımından onlara karşı koyamayacağımızı gördük. Gözlerimiz kamaştı." Ebû Hüreyre'nin bu şaşırılmış halini gören Sâbit b. Erkam: "Ey Ebû Hüreyre, sana ne oldu? Çok büyük bir topluluk görmüş gibisin.

²⁸ Bizans Ordusu'nun İslâm tarihi kaynaklarında belirtildiği kadar kalabalık olmaması ihtimali yüksektir. Ancak bazı oryantalistlerin de kabul ettiği üzere profesyonel askerlerden ve müttefik Arap kabilelerinden oluşan Bizans Ordusu hem sayı bakımından hem de teçhizat bakımından İslâm Ordusu'ndan kat kat kuvvetliydi (Muir, 1923: 394).

Bedir’de hazır bulundun mu? Muhakkak bizler çoklukla yardım görmedik.” dedi (Vâkıdî, 1984: II, 760; Zehebi, 1990: I, 481-482; İbn Manzûr, 1984: I, 153).²⁹

Bize göre de düşman sayısı kaynaklarda belirtildiği kadar çok olmamalıdır. İslâm tarihi kaynaklarında belirtilen, en az sayı olan yüz bin bile çok abartılıdır. Çünkü o kadar büyük bir ordu karşısında Müslümanların fazla şansı olamazdı. Düşmanlar İslâm ordusunu kısa bir süre içinde kuşatıp imha ederlerdi. Fakat Ebû Hüreyre rivayetinden de anlaşıldığı üzere Bizans ordusu sayı ve silah bakımından Müslümanlardan bir hayli üstündü.

İslâm tarihi kaynaklarında Bizans Ordusu’nun başında İmparator Herakleios’un bulunduğu zikredilse de bize göre bu bilgi de doğru olmamalıdır. Bizans Ordusu’nun İran’la yapılan savaşlar sebebiyle, o tarihte, bölgede olduğu bilinmektedir. Ayrıca üzerlerine gelen teçhizatlı bile sayılamayacak üç bin kişilik bir ordudan Bizanslıların haberdar olmaması da mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple Bizans Ordusu’nun tamamı yerine belki on bin kişilik bir birliğin Müslümanlar ile savaşmak üzere bölgeye gönderildiği düşünülebilir. Muhtemelen Bizans kaynaklarında belirtildiği gibi bu ordunun başında İmparator Herakleios’un kardeşi Theodoros (Vicarius) bulunmaktaydı. Theodoros hem kendi yanındaki profesyonel ordu hem de bölgede bulunan müttefik Araplar’dan oluşan bir orduyla Müslümanların karşısına çıkmış olmalıdır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Erkocaaslan, 2017, VI/XII, 129-158).

Bizans Ordusu’nun kendilerine yaklaştığı haberi Müslümanlara ulaştığında, bazı sahâbiler düşman çok kalabalık olduğu için tereddüt gösterdiler. Durumun Rasûlullah’a haber verilmesini, Hz. Peygamber’in ya kendilerini geri çevireceğini veya yardım göndereceğini söylediler. İslâm Ordusu içerisinde bu tartışmalar yaşanırken, Abdullah b. Revâha ayağa kalkarak insanları cesaretlendirmek için bir konuşma yaptı. Bedir ve Uhud gazvelerinden örnekler verdi. Müslümanların sayıca az oldukları bu savaşlardan yüzlerinin akıyla çıkabildiklerini söyledi. Ayrıca her halükarda kendileri için iki güzellikten birinin bulunduğunu, ya galibiyet ya da şehadetin kendilerini beklediğini söyledi (Vâkıdî, 1984: II, 760; İbn Hişâm, ts: IV, 22; Taberî, 2012: II, 150; İbn Hazm, 1983: 175; İbn Abdilber, 2002: 222). Mücahitler Abdullah b. Revâha’nın bu sözleriyle cesaretlendiler.

Müslümanlar ve Bizans’a bağlı birlikler Belkâ’ sınırındaki Meşârif Köyü’nün yakınlarında karşılaştılar. Müslümanlar Kerk ve Tufeyla arasında kalan Mu’t’e’ye gelmeyi kendileri açısından daha uygun buldular. Çünkü bu arazi savunma savaşı için daha elverişliydi (Hattâb, 1988: 208).

İki ordu karşı karşıya geldiğinde Hz. Peygamber’in komutanları o gün yaya olarak savaştılar. Sancağı ilk olarak Zeyd b. Hârise aldı. O Müslümanlarla birlikte saf halinde savaşmaya başladı. Zeyd b. Hârise kısa bir müddet içinde mızrak darbeleri neticesinde şehit oldu. Hz. Zeyd şehit olduğunda elli yaşındaydı (Belâzürî, 1996: I, 473; Hattâb, 1999: 171; Kılıç, 2016: 169-170).³⁰ Sonra sancağı Ca’fer b. Ebû Tâlib aldı. Ca’fer önce sancağı sağ eline aldı onu kestiler, daha sonra sancağı sol eline aldı onu da kestiler. Daha sonra iki pazusuyla tutarak sancağı göğsüne bastırdı ve o şekilde şehit oldu (Vâkıdî, 1984: II, 761; İbn Hişâm, ts: IV, 26; İbn Sa’d, 2012: II, 98; Taberî, 2012: II, 151; İbn Abdilber, 2002: 223).

Ca’fer öldürüldükten sonra sancağı Abdullah b. Revâha alarak atının üzerinde ilerledi. Aldığı bir yarayla parmağı yaralanan Abdullah atından aşağı inerek sallanan parmağını kopardı (Diyârbekrî, ts: II, 71; Suruç, 2004: II, 451). Aldığı bu yaradan dolayı olsa gerek, tereddüt içerisindeydi. Amcasının oğlu, Abdullah’a gücünü toplayabilmesi için bir miktar et getirdi. Abdullah eti alarak ondan bir lokma aldı. Daha sonra savaş meydanından bir izdiham sesi gelmesi üzerine elinden eti attı ve ilerledi. Şehit olana dek savaştı (İbn Hişâm, ts: IV, 27; Taberî, 2012: II, 151; İbnü’l-Esîr, 2010: II, 114).

Abdullah b. Revâha öldürüldükten sonra Müslümanlar bozguna uğrayarak, dağılmaya başladılar. Ensârdan Sâbit b. Erkam (Akrem) onlara yöneldi. Sancağı alarak Ensâra bağırdı. Ardından insanlar her yönden ona doğru koştu. O: “Ey insanlar! Bana doğru gelin, yanımda toplanın.” dedi. Sâbit Müslümanların da rızasıyla sancağı Hâlid b. Velid’e verdi. Hâlid sancağı aldı ve bir müddet onu taşıdı. Düşman askerleri ona saldırıyorlardı. O yerinde sabit olarak durunca, saldırmaya tereddüt ettiler. Ardından Hâlid ve arkadaşları topluca onlara saldırdı ve onlardan büyük bir topluluğu dağıttı. Bizans askerleri bu durum karşısında gerileyince Müslümanlar geri döndüler (Vâkıdî, 1984: II, 763; İbn Sa’d, 2012: II, 99; İbn Manzûr, 1984: I, 154. Krş. İbn Kesîr, 1997: VI, 422).

Hâlid’in düşmanlardan kurtulmak için uyguladığı yöntem kaynaklarda şöyle zikredilmiştir: Abdullah b. Revâha öldürüldükten sonra Hâlid geceyi geçirdi. Ertesi gün sabah olduğunda ordunun önündekileri geriye, geridekileri öne, sağdakileri sola, soldakileri sağa geçirdi. Bizans askerleri tanımadığı yüzler ve

²⁹ Bizans Ordusu’ndaki askerlerin çokluğu bazı şiirlere de konu olmuştur. Bir şiirde düşman ordusundaki askerlerin miğferleri yıldızlara benzetilmiştir (İbn Kesîr, 1997: VI, 417).

³⁰ İslâm tarihi kaynaklarının genelinde Hz. Zeyd’in şehid olduğunda elli beş yaşında olduğu zikredilir (İbn Sa’d, 2012: III, 34; İbn Kuteybe, 2003: 75; Zehebi, 1990: I, 493). Ancak Hz. Peygamber ile Hz. Zeyd’in arasında on yaş farkı bulunduğunu hesaba katarsak, Hz. Zeyd’in şehid olduğunda elli yaşında olduğunu düşünmek daha uygun olur.

bayraklarla karşılaşınca onlara yardım geldi zannederek korktular. Bu esnada İslâm Ordusu ani bir taarruzla düşmanın üzerine saldırdı. Maneviyatı sarsılan düşman ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Bu geri çekilme sırasında da çok büyük bir bozguna uğradılar (Vâkıdî, 1984: II, 764; İbn Manzûr, 1984: I, 155; Zehebî, 1990: I, 486).

Kaegi'nin Bizans tarihçisi Theophanes'den aktardığı bir rivayete göre; Müslümanlar, Bizanslıların müttefiki olan putperest Araplar ibadet ettiği bir sırada onlara saldırmışlardır (Kaegi, 2000: 116). Bu rivayetin taraflı bir şekilde kaleme alındığı ortadadır. Çünkü putperest Arapların günlük ibadet ritüelleri olmadığı bilinmektedir. Fakat düşmanca kaleme alınan bir bilgi dahi tarihçinin kullanabileceği bir kaynak olabilir (Ginzburg, 1999: 11). Bu sebeple bu rivayet Bizans ordusundan birçok insanın öldürülmüş olabileceğini ve ismi geçen tarihçinin hem küçük bir ordu karşısında büyük bir kayba uğrayan ordusunun itibarını yükseltmek hem de Müslümanları karalamak için bu rivayeti uydurmuş olabileceği ihtimalini aklımıza getirmektedir.

Benzer şekilde Gibbon da (ö. 1208/1794) Müslümanların Bizans'a karşı bir zaferinden bahsetmektedir. Gibbon: "İmparator Konstantinopolis veya Kudüs'te zaferini kutlarken, Suriye sınırları içerisindeki küçük bir kasaba Sarazenler (Müslümanlar) tarafından yağmalanmış ve bu yağmacıları def etmek için gönderilen birlikler darmadağın edilmişlerdi. Bu sıradan ve önemsiz olay bir devrimin başlangıcıydı." demektedir. Gibbon'un bahsettiği bu olayın kesin bir şekilde Mu'te Seriyyesi olduğunu söyleyemeyiz. Ancak hem verilen tarih hem de bölge Mu'te Seriyyesi'nin tarih ve mekânına uymaktadır (Vasiliev, 2016: 237).

Savaşın yedi gün devam ettiğine dair rivayetler bulunmakla birlikte (Halebî, 2013: III, 97; Köksal, 1987: XV, 68; Şulul, 2011: 836) eldeki veriler ışığında bu mümkün gözükmemektedir. Çünkü savaşın ilk gününde üç komutanın şehit düşmesi gibi bir durum söz konusudur.

Müslümanlar ve Bizans Ordusu Mu'te'de karşılaştıklarında Hz. Peygamber'e bu olayın mucizevî bir şekilde gösterildiği, Hz. Peygamber'in de minbere oturarak Müslümanlara savaş meydanında yaşananları anlattığı zikredilir (Vâkıdî, 1984: II, 761; İbn Hişâm, ts: IV, 28; Buhârî, 2011: Megâzî 44; İbnü'l-Esîr, 2010: II, 115; İbn Manzûr, 1984: I, 154; Zehebî, 1990: I, 475). Özellikle Hz. Zeyd'in ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'in şehadet haberleri Hz. Peygamber'i çok üzmüştü. Hz. Peygamber ağlayarak: "Kardeşlerim, dostlarım ve sohbet arkadaşlarım." demiş, onların şehid olduklarına şahadet etmişti (İbnü'l-Esîr, 2009: II, 240; İbn Kesîr, 1997: VI, 451; Hattâb, 1999: 172). Yine Hz. Peygamber'in Mu'te Ordusu komutanlarının vefat haberi geldiği zaman ayağa kalkarak: "Allah'ım Zeyd'i affet. Allah'ım Zeyd'i affet. Allah'ım Zeyd'i affet. Allah'ım Ca'fer ile Abdullah b. Revâha'yı affet." buyurduğu rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 2012: III, 34; Belâzürî, 1996: I, 473; Zehebî, 1985: I, 229).

Hz. Peygamber'in yaşanan olayları mucizevî şekilde değil bir insan aracılığıyla öğrendiğini belirten bir rivayet de bulunmaktadır. Bu rivayette Hz. Peygamber'in Ebû Âmir isminde bir sahâbîyi Mu'te Ordusu'nun haberini almak üzere gönderdiği ve Mu'te Ordusu'nun haberini ondan öğrendiği kaydedilmektedir.³¹ Fakat bu rivayetin tek olduğunu kaydetmemiz gerekmektedir. Ayrıca bu rivayet içerisinde bazı yanlış bilgiler de bulunmaktadır (İbn Sa'd, 2012: II, 99).³² Bunun yanı sıra Medine ile Mu'te arasında 1100 km. mesafe olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulursa Hz. Peygamber'in bu olayı bir insan aracılığıyla öğrenmesi en iyi ihtimalle olayın üzerinden yirmi gün geçtikten sonra mümkün olabilirdi.

Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'in vefatlarını bizzat giderek ailelerine haber verdi (Vâkıdî, 1984: II, 766; İbn Hişâm, ts: IV, 28; İbn Sa'd, 2012: III, 34; Belâzürî, 1996: I, 380; Ya'kûbî, 2010: I, 384-385; İbnü'l-Esîr, 2010: II, 115). Hz. Peygamber Hz. Zeyd'in şehadet haberini vermek için Hz. Zeyd'in ailesinin yanına gittiğinde Hz. Zeyd'in kızı (Zeyneb) ağlamaklı bir vaziyette Rasûlullah'ın yüzüne baktı. Bunun üzerine Hz. Peygamber de hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı. Hz. Peygamber'in ağlamasına şaşırarak Sa'd b. Ubâde: "Ey Allah'ın Rasûlü bu ne hal?" dedi. Hz. Peygamber de: "Bu sevenin sevgilisine özlemidir." buyurdu (İbn Sa'd, 2012: III, 34; Belâzürî, 1996: I, 473; İbnü'l-Cevzî, 1985: I, 382; Zehebî, 1985: I, 229-230; Hattâb, 1999: 172).

Hâlid b. Velîd'in Müslümanları yenilmiş olarak geri getirdiğini öğrenen Medineliler onları karşılamak için Curf denilen yere gittiler. Medineliler onların üzerine toprak atıyorlardı ve "Ey firariler! Allah yolundan kaçtınız." diyorlardı. Hz. Peygamber ise: "Onlar firariler değiller. Bilakis tekrar savaşa gidecek olan mücahitlerdir. İnşallah." diyordu (Vâkıdî, 1984: II, 764-765; İbn Sa'd, 2010: II, 98; İbnü'l-Esîr, 2010: II, 115).

Mu'te'de Müslümanların bir kısmı şehit düşmüş olmakla beraber, Müslümanlar da Bizans Ordusu'nun askerlerinin bazılarını öldürmüş ve mallarından ganimet almışlardı. Örneğin mücahitlerden biri bir yüzükle Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve yüzüğün sahibini savaşta öldürdüğünü söylemişti. Rasûlullah da bu yüzüğü, zikri geçen mücahide fazladan vermişti (Vâkıdî, 1984: II, 768; Zehebî, 1990: I, 490). Yine benzer

³¹ Bazı yazarlar Hz. Peygamber'in Mu'te Savaşı'nda yaşanan olayları mucizevî bir şekilde görerek, sahâbîlere aktardığını belirten rivayetleri kabul etmezler. Onlara göre Hz. Peygamber savaş esnasında yaşanan olayları bir sahâbîden öğrenerek Mescid-i Nebevî'deki ashâbına anlatmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Azimli, 2009: 201-203; Arslan, 2017-A: X/XLIX, 729-732; Arslan, 2017-B: 129-137).

³² Mesela, bu rivayette sancağı ilk taşıyan kişinin Ca'fer b. Ebû Tâlib olduğu aktarılır. Fakat gerçekte sancağı ilk taşıyan kişi ordu komutanı olan Zeyd b. Hârise'ydi. Rivayetlerin hemen hepsinde sancağı ilk taşıyan kişi olarak Zeyd b. Hârise'nin ismi zikredilir.

bir rivayette, Hımyer kabilesinden yardım için gelenlerden olan bir bedevinin silahı ve atının gemi altına işlemeli olan bir Bizans askerini öldürdüğü zikredilmektedir (Vâkıdî, 1984: II, 768; İbn Manzûr, 1984: I, 155-156; Zehebî, 1990: I, 488-489).

Ganimetlerle ilgili verilen bu haberlerden anlaşıldığına göre Müslümanlar da Bizans ordusuna zayıf verdimişlerdir. Mute Savaşı'nda şehit düşen mücahitler Zeyd b. Hârise, Ca'fer b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Revâha, Mes'ud b. el-Esved b. Hârise b. Nadle, Vehb b. Sa'd b. Ebû Serh, Sürâka b. Amr b. Âtıyye b. Hansâ', Hâris b. Nu'man b. Yesâf (Esâf) b. Nadle b. Amr (Abd) b. Avf b. Gânem b. Mâlik, Ubâde (Abbâd) b. Kays, Ebû Kuleyb b. Amr b. Zeyd, Câbir b. Amr b. Zeyd, Amr b. Sa'd b. Hâris ve Amir b. Sa'd b. Hâris'dir (Vâkıdî, 1984: II, 769; İbn Hişâm, ts: IV, 36-37; İbn Hazm, 1983: 176; İbn Abdilber, 2002: 223).

Bu savaşta şehit olanların isimlerinin verildiği listelere baktığımız zaman ismi zikredilen kişilerin sadece Muhâcirlerden ve Ensârdan olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Mu'te Ordusu içerisinde yer alan bedevi Araplardan da bazı şehitler verilmesine rağmen, bu şehitlerin isimlerinin ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarına girmediğini düşünebiliriz (Rodinson, 1980: 170; Azimli, 2009: 200).

SONUÇ

Zeyd b. Hârise henüz küçük bir çocukken annesi ile birlikte akrabaları Benî Ma'n kabilesini ziyaret etmek için gitmiş ve burada Benî Kayn b. Cesr kabilesinin atlılarının düzenlediği baskın sonucunda esir düşmüştür. Hz. Zeyd Hz. Hatice'nin yeğeni Hakim b. Hizâm tarafından Hz. Hatice için satın alınmıştır. Zeyd b. Hârise'nin hayatında bir dönüm noktası olan bu olay Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin evliliklerinden sonra bambaşka bir veçhe bürünmüştür. Hz. Hatice'nin Hz. Zeyd'i Hz. Peygamber'e hediye etmesinden sonra bu İslâm kahramanı, Hz. Peygamber'in yüce ahlakının gölgesi altında büyümüş ve karakteri şekillenmiştir.

Bu olaydan bir müddet sonra Hz. Zeyd'in babası oğlunun yerini haber alarak, oğlunu kölelikten kurtarmak için Mekke'ye Hz. Peygamber'in yanına gelmiştir. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber de Hz. Zeyd'i bir köle olarak değil, bir dostu, bir evladı gibi görmektedir. Hz. Zeyd'in babasının fidye karşılığında oğlunun serbest bırakılması teklifini Hz. Peygamber kabul etmemiş, Hz. Zeyd'i bir arkadaşı gibi kabul ederek, onu babasını yahut kendisini seçme hususunda serbest bırakmıştır. Rasûlullah'daki yüce ahlakı gören Hz. Zeyd de bir köle olarak kalmak pahasına, ailesinden ayrı kalmak pahasına Hz. Peygamber'i seçmiştir. Bu durum hem Hz. Zeyd'in Hz. Peygamber'e karşı olan sevgisini göstermekte hem de Hz. Peygamber'in yüce ahlakını ortaya koymaktadır. Rasûlullah henüz kendisine nübüvvet verilmeden önce bile çok büyük bir ahlaka sahipti ki Hz. Zeyd, köle olarak yanında kalacak olmasına rağmen Hz. Peygamber'i terk etmek istememiştir. Hz. Peygamber, Hz. Zeyd'in kendisini tercih etmesine çok sevinmiş, aralarındaki ilişkiyi o günün toplum algısının şekillendirdiği evlatlık müessesesiyle o andan itibaren bir üst dereceye çıkarmak istemiştir. Hz. Peygamber Hz. Zeyd'in evladı olduğunu ilan ettiği o andan itibaren "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." Ahzâb sûresi 40. âyeti inene kadar Zeyd b. Muhammed şeklinde anılmıştır.

Hz. Zeyd'in Rasûlullah'ın evlatlığı olmasından nübüvvetin gelmesine kadar olan süreç içerisinde kaynaklarda onun hakkında neredeyse hiçbir malumat bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'e nübüvvet verildikten sonra Hz. Zeyd kendisine ilk inananlar içerisinde olmuştur. Kanaatimizce Hz. Zeyd ya Hz. Hatice'den sonra ikinci Müslüman ya da ilk Müslüman olan kişidir. İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Zeyd'in yaşadıkları hakkında da kaynaklarımızda fazla malumat bulunmamaktadır. Fakat Hz. Peygamber'in ailesinin bir ferdi olması dolayısıyla Rasûlullah'ın yaşadığı sevinç ve hüznü kendisinin de derin bir şekilde yaşadığını düşünebiliriz. Hz. Peygamber Tâif'e yaptığı yolculukta yanında Hz. Zeyd'i de götürmüş, burada yaptıkları tebliğin başarısız olmasından sonra şehrin ayak takımı her ikisini taşıyarak şehirlerinden çıkarmışlardır. Hz. Zeyd atılan taşlara kendisini siper etmiş, Rasûlullah'ın canının yanmasındansa kendi canının yanmasını tercih etmiştir.

Hz. Zeyd'in hicretten sonra biraz daha fazla kaynaklarda isminin geçtiğini görmekteyiz. Fakat Hz. Zeyd'in ismi maalesef konu olduğu olaylar çerçevesinde çok sınırlı bir şekilde kaynaklarda aktarılmıştır. Rasûlullah'ın kendisine verdiği çok önemli görevlerde bile Hz. Zeyd hakkındaki bilgiler çok sınırlı kalmıştır.

Hz. Zeyd'in evliliklerine baktığımızda kendisinin genelde Hz. Peygamber'in yönlendirmesiyle ya Rasûlullah'ın sevdiği kişiler ve akrabalarıyla ya da soylu hanımlarla evlendiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber bu evlilikler sayesinde toplumda yerleşmiş olan asil ve asil olmayan birey algısını yıkmaya çalışmış, bunda büyük ölçüde başarılı da olmuştur. Ama yüzyıllar boyunca devam etmiş olan bir Cahiliye birikimini tamamen yıkmak da mümkün olmamıştır. Hz. Zeyd yaptığı bu evlilikler içerisinde özellikle Hz. Peygamber'in dadısı olan Ümmü Eymen ile mutlu bir birliktelik yaşamıştır. Kendisinden sonra soyunu ve ismini devam ettiren Üsâme de bu evlilikten dünyaya gelmiştir.

Hz. Zeyd'in katıldığı askerî operasyonlara baktığımızda, onun Medine'de vekil bırakıldığı Sefevân ve Benî Mustalik gazveleri dışında şehit olduğu ana kadar yapılmış olan bütün gazvelere katıldığını görüyoruz.

Yine Hz. Zeyd katıldığı seriyelerin tamamında seriye komutanı olarak görev yapmıştır. Bunun tek istisnası Hamza b. Abdülmuttalib Seriyesi olmuştur. Toplumun bazı kesimlerinden bu seriye komutanlıkları hususunda aykırı sesler yükselmiş olmakla birlikte Hz. Peygamber bunlara gereken cevabı vererek, verdiği isabetli kararı sürdürmeye devam etmiştir. Hz. Zeyd de komutanlık yaptığı bütün seriyelerde başarılı bir yönetim sergilemiştir.

Hz. Zeyd'in hayatının geneline baktığımızda onun sahâbilerin en faziletliyelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Zeyd ilk Müslümanlardan olmasına, Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen tek sahâbî olmasına rağmen azatlı bir köle olması ve Kureyş kabilesine mensup olmaması sebebiyle maalesef ikinci planda kalmıştır. Fakat bu Hz. Zeyd için bir eksiklik olmayıp, o örnek bir hayat yaşayarak ve Hz. Peygamber'in ağzından şehidliği müstulanarak hayata gözlerini yummuştur.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk (1983). *el-Musannef*. tah. Habîbürrahmân el-A'zamî, el-Karaçi: Mektebetü'l-İlmiyye.
- Ahmed B. Hanbel (2006). *el-Muhassalu li-Müsnedi'l-İmâmî Ahmed b. Hanbel*. der. Abdullah b. İbrahim b. Osman el-Kara'âvi, Riyâd: Dâru'l-Âsme.
- Ağrman, Mustafa (2010). *Hz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Algül, Hüseyin (1996-A). *Gatafân.DİA*, S. XIII, s. 399-400.
- Algül, Hüseyin (1996-B). *Gazve.DİA*, S. XIII, s. 488-489.
- Algül, Hüseyin (2001). *Karkaratülküdr Gazvesi.DİA*, S. XXIV, s. 498.
- Algül, Hüseyin (2005). *Muâhât.DİA*, S. XXX, s. 308-309.
- Apaydın, Mehmet (1995). *Resûlullah'ın Günlüğü: Medine Dönemi Yeni Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Arslan, İhsan (2017-A). Hz. Peygamberin Gayb Bilgisine İlişkin Rivayetlerin Tahliili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. X/XXIX, s. 706-745.
- Arslan, İhsan (2017-B). *Hz. Peygamber'i Doğru Anlamak*. İstanbul: Okur Akademisi, 2017.
- Ateş, Süleyman (1995). *Kur'ân-ı Kerim'in Öz Tefsiri*. İstanbul: Milliyet Gazetesi.
- Avcı, Casim (2003). *İslâm-Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Avcı, Casim (2002). *Kurayza.DİA*, S. XXVI, s. 431-432.
- Azimli, Mehmet (2009). *Siyeri Farklı Okumak II: Medine Yılları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Azimli, Mehmet (2013). *Dört Halifeyi Farklı Okumak 1: Hz. Ebû Bekir*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Azimli, Mehmet (2010). *Süleym.DİA*, S. XXXVIII, s. 55-56.
- Azizova, Elnure (2012). *Vâdilkurâ.DİA*, S. XLII, s. 421-423.
- Barış, Mustafa Necati (2010). Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. X/2, s. 177-192.
- Belâzürî (1996). *Ensâbü'l-Esrâf*. tah. Muhammed Hamîdullah, Süheyl Zekkâr, Riyâz Zirikî, Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- Beyhakî (1988). *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahoâl-i Sahîbü'ş-Şerî'a*. tah. Abdülmü'tî Kal'acî, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (2013). *Ashâb-ı Kirâm Hakkında Müslümanların Nezh İtikadları*. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Bozkurt, Nebi (2000). *İs Seriyesi.DİA*, S. XXII, s. 465.
- Bozkurt, Nebi-Küçükkaşçı, Mustafa Sabri (2004). *Mescid-i Nebevî.DİA*, S. XXIX, s. 281-290.
- Buhârî (2011). *Salih*. tah. ve tahr. Ahmed Zehve, Ahmed İna'ye, Beyrût: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî.
- Buhl, Fr. (1997). *Mü'te.İA*, S. VIII, s. 851-852.
- Caetani, Leone (1925). *İslâm Târîhi*. çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul: Tanin Matbaası.
- Çağatay, Neşet (1997-A). *Zeyd b. Hârîse.İA*, S. XIII, s. 547-548.
- Çağatay, Neşet (1997-B). *Zeyneb bint Cahş.İA*, S. XIII, s. 553-554.
- Demircan, Adnan (2000). *Nebevî Direniş Hicret*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Demirkent, İsm (1998). *Herakleios.DİA*, S. XVII, s. 210-215.
- Diyârbekrî (ts). *Târîhu'l-Hamîs fi Ahoâl-i Enfesi Neffis*. Beyrût: Müessesetü Şa'bân.
- Ebû Dâvûd (1997). *Sünen*. haz. İzzet Ubeyd ed-De'âs, Âdil es-Seyyâd, Beyrût: Dâru İbni Hazm.
- Ebû Ya'Lâ El-Mevsâlî (1986). *Müsned*. tah. Hüseyin Selim Esed, Şam: Dâru'l-Me'mûn li'l-Türâs.
- Ekinci, Muhammed Salih (ts). *Tarihte Metod ve Tarihi Tetkikler Işığında Sahabe Dönemi*. çev. Mehmet Ecir Eşiyok, Konya.
- Erdem, Sargon-Kılıç, Hulusi (1988). *Abdullah b. Revâha.DİA*, S. I, s. 129-130.
- Erkocaaslan, Recep (2017). Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun İlk Karşılaşması: Mu'te Seriyesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. VI/XII, s. 129-158.
- Erul, Bünyamin (2012). *Ümmü Eymen.DİA*, S. XLII, s. 317.
- Erul, Bünyamin (2013). *Zeyd b. Hârîse.DİA*, S. XLIV, s. 319-320.
- Fayda, Mustafa (1990). *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Fayda, Mustafa (1992). *Bedir Gazvesi.DİA*, S. V, s. 325-327.
- Fayda, Mustafa (2006). *Seriye. İnanç, İbadet ve Günlük Yaşamın Ansiklopedisi*, Gerçek Hayat, S. IV, s. 1779.
- Ginzburg, Carlo (1999). *Peynir ve Kurtlar*. çev. Ayşen Gür, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hâkim (2002). *Müstedrek ale's-Sahîhayn*. tah. Mustafa Abdülkâdir Atâ', Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Halebî (2013). *İnsânü'l-Uyân fi Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn*. tah. Abdullah Muhammed el-Halîlî, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Halîfe B. Hayyât (1995). *Târîh*. tah. Mustafa Necîb Fevzâz, Hikmet Keşli Fevzâz, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Hamîdullah, Muhammed (ts). *Hz. Peygamberin Savaşları*. çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul: Yeni Şafak.
- Hamîdullah, Muhammed (2001). *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Hamîdullah, Muhammed (2013). *Zeyneb bint Cahş.DİA*, S. XLIV, s. 357-358.
- Hamîdullah, Muhammed (1998). *Hendek Gazvesi.DİA*, S. XVII, s. 194-195.
- Hamîdullah, Muhammed-AVCI, Casim (2012). *Uhud Gazvesi.DİA*, S. XLII, s. 54-57.
- Hattâb, Mahmut Şit (1983). *Peygamber Ordusunun Tarihi*. çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Hattâb, Mahmut Şit (1988). *Komutan Peygamber*. çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Hattâb, Mahmut Şit (1999). *Kâdetü'n-Nebî*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem.
- Heysemî (1994). *Mecma'u'z-Ze'â'id ve Menba'i'l-Fevâid*. tah. Abdullah Muhammed Dervîş, Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- Hizmetli, Sabri (2001). *İslâm Tarihi İlk Dönem*. Ankara.
- Hudârî (ts). *Nâru'l-Yakîn fi Sireti Seyyidi'l-Mürselîn*. Beyrût: Dâru İhyâ'i'l-Türâsî'l-Arabî.
- İbn Abdilber (2002). *ed-Dürer fi İhtisârî'l-Megâzî ve's-Siyer*. tah. Şevkî Dayf, Kahire.
- İbn Abdilber (2006). *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Eshâb*. tah. Halîl Me'mûn Şihâ, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Cevzî (1985). *Sifâtü's-Safve*. tahr. Mahmûd Fâhûrî, tah. Muhammed Revvâs Kal'acî, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Ebî Şeybe (2006). *Musannef*. tah. Muhammed Avvâme, Beyrût: Dâru'l-Kible.
- İbnü'l-Esir (2009). *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*. tah. Halîl Me'mûn Şeyhâ, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Esir (2010). *el-Kâmil fi'l-Târîh*. tah. Ebü'l-Fidâ' Abdullah el-Kâzî, Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İBN Habîb (ts). *el-Muhabber*. tah. İlse Lichtenstadter, Beyrût: Dâru'l-Âfâkî'l-Cedide.
- İbn Hacer El-Askalânî (2001). *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*. tah. Sıdkî Cemil el-Attâr, Beyrût: Dâru'l-Fikr.

- İbn Hazm (1983). *Cevâmi' u' s-Sireti' n-Nebeviyye*. Beyrüt: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Hişâm (ts). *es-Siretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şibli, Beyrüt: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- İbn İshâk (1976). *Siretü İbn İshâk el-Müsemmâ bi-Kitâbi'l-Mübede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzi*, tah. Muhammed Hamîdullah, Fas.
- İbn Kayyim El-Cevziyye (1994). *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*. tah. Suayb el-Arnaût, Abdülkâdir el-Arnaût, Beyrüt: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Kayyim El-Cevziyye (2004). *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zâif*. tah. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrüt: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye.
- İbn Kesîr (1997). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Cize: Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- İbn Kesîr (1997). *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. tah. Abdürrezzâk el-Mehdî, Beyrüt: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî.
- İbn Kuteybe (2003). *Ma'ârif*. tah. Muhammed Ali Beydûn, Beyrüt: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Mâce (2013). *Sünen*. haz. Muhammed Berber, Beyrüt: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- İbn Manzûr (1984). *Muhtasarü Târihi Dimaşk li-İbn Asâkir*. tah. Ruhiyye Nehhas, Riyaz Abdülhamîd el-Murad, Muhammed Mutî Hafız, Dimaşk: Dârü'l-Fikr.
- İbn Sa'd (2012). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrüt: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Seyyidinnâs (1996). *Uyûnü'l-Eser fi Fünûni'l-Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*. tah. Muhyiddîn Mustâ, Muhammed el-İd el-Hadrâvi, Beyrüt: Dârü İbni Kesîr.
- Kaegi, Walter E. (2000). *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*. çev. Mehmet Özyay, İstanbul: Kaknûs Yayınları.
- Kallek, Cengiz (2006). *Müd. DİA*, S. XXXI, s. 457-459.
- Karaman, Hayrettin vd. (2000). *Kur'ân'ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaman, Hayrettin vd. (2006). *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kastallânî (1996). *el-Mevâhibü'l-Ledîniyye*. tah. Muhammed Abdül'azîz el-Hâlidî, Beyrüt: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Kılıç, Mustafa (2016). *Allah Resûlü'nün Dostu: Hibbu'r-Resûl Zeyd b. Hârîse*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Köksal, M. Asım (1987). *İslâm Tarihi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2009). *Senetü'l-Hüzn. DİA*, S. XXXVI, s. 519-520.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2012). *Umretü'l-Kazâ. DİA*, S. XLII, s. 153-155.
- Lings, Martin (2004). *H. Muhammed'in Hayatı*. çev. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Macdonald, D. B. (1997). *Kıyâfet. İA*, S. VI, s. 775-776.
- Mahmudov, Elşad (2005). *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Martı, Huriye (2012). *Ümmü Külsûm bint Ukbe. DİA*, S. XLII, s. 325.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ (1997). *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul: İnsan Yayınları.
- Muir, Sir William (1923). *The Life of Mohammed*. Edinburgh: John Grant.
- Muttakî El-Hindî (1985). *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*. neşr. Bekrî Hayyânî, Saffet Sakkâ, Beyrüt: Müessesetü'r-Risâle.
- Müslim (2010). *Sahîh*. Beyrüt: Dârü İbni Hazm.
- Nedvî, Ebû'l-Hasen Ali (2004). *Rahmet Peygamberi*. çev. Abdülkerim Özyayın, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Nesâî (ts). *Sünen-i Nesâî: bi Şerhi'l-Hâfiz Celâleddîn es-Süyûtî ve Haşiyeti'l-İmâmî's-Sindî*. tah. Mektebü Tahkiki't-Türâsi'l-İslâmî, Beyrüt: Dârü'l-Ma'rif.
- Nesâî (2001). *Sünenü'l-Kübrâ*. tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî vd., Beyrüt: Müessesetü'r-Risâle.
- Önkâl, Ahmet (1992). *Ca'fer b. Ebû Tâlib. DİA*, S. VI, s. 548-549.
- Önkâl, Ahmet (2000). *Gaza. Şamil İslâm Ansiklopedisi*, S. III, s. 31.
- Önkâl, Ahmet (2001). *Karade Seriyyesi. DİA*, S. XXIV, s. 487.
- Özdemir, Serdar (2001). *H. Peygamberin Seriyeleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Özdemir, Serdar (2001). *Seriye. DİA*, S. XXXVI, s. 565-566.
- Özkan, Halit (2013). *Zeyd b. Amr. DİA*, S. XLIV, s. 316-317.
- Reşid, Abdullah (1996). *İslâm'da Ordu ve Komutan*. çev. Enver Güneç, Seraceddin Emre, İstanbul: Şûle Yayınları.
- Rodinson, Maxime (1980). *Hazreti Muhammed*. çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: Hür Yayın.
- Sabancı, Ömer (2013). *Mü'minlerin Annesi Hz. Hatice. Şanlıurfa: Şanlıurfa Müftülüğü*.
- Saraç, Adem (2009). *Üç Sevgili: Hz. Zeyd-Ümmü Eymen-Üsâme*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Sarı, Yasemin (2006). *Hendek Savaşı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Semhûdî (1955). *Vefâtü'l-Vefâ bi Ahbârî Dâri'l-Mustafâ*. tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrüt: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Şöylemez, Neşe (2001). *Zeyd b. Hârîse ve Ailesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Suruç, Salih (2004). *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Şâmî (1997). *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sireti Hayri'l-İbâd*. tah. İbrahim Terzî, Abdülkerim Uzbâdî, Kahire: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüni'l-İslâmiyye.
- Şâmî (1997). *Ezvâcî'u'l-Nebî*. tah. Muhammed Nizâmeddin el-Füteyyih, Beyrüt: Dârü'l-Kelîmî't-Tayyib.
- Şenel, Abdülkâdir (2007). *Nuaym b. Mes'ud. DİA*, S. XXXIII, s. 219-220.
- Şevkî Ebû Halîl (2007). *Siyer Atlası*. çev. Enver Arpa, Ankara: Fecr Yayınları.
- Şulul, Kasım (2011). *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Taberânî (1984). *Mü'cemü'l-Kebîr*. tah. Hamdî Abdülmecid Selefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Taberî (2012). *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. Beyrüt: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Taberî (2013). *Câmi'u'l-Beyân an Te'vül Âyi'l-Kur'ân*. Beyrüt: Dârü İbn Hazm.
- Tayşî, Mehmet Serhan (2002). *Kıyâfe. DİA*, S. XXV, s. 508.
- Tirmizî (ts). *Sünen*. haz. Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân, Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif.
- Tuğ, Salih (1988). *Rasûlullah Muhammed'in Evliliklerinde Kronolojik Yapı. H. Peygamber ve Aile Hayatı*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Turhan, Halil İbrahim (2015). *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: İFAV.
- Uğur, Mücteba (1992). *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ulusoy, M. Abdülkâdir (1948). *Büyük Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Gazveleri*. İstanbul: Bolayır Yayınevi.
- Uraler, Aynur (2008). *"Safiyeye bint Abdülmuttalib"*, *DİA*, S. XXXV, s. 475-476.
- Vâkîdî (1984). *Kitâbü'l-Megâzi*. tah. Marsden Jones, Beyrüt: Âlemü'l-Kütüb.
- Vasiliev, Aleksandr Aleksandroviç (2016). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. Tevabil Alkaç, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Vicdânî, M. Sâdık (1998). *Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi*. haz. Dursun Gürlek, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Watt, W. Montgomery (2016). *H. Muhammed Medine'de*. çev. Süleyman Kalkan, İstanbul: Kuramer.
- Ya'kûbî (2010). *Târîhu'l-Ya'kûbî*. tah. Abdülemîr Mihna, Beyrüt: Şirketü'l-İlmi'l-Matbû'ât.
- Yâkût El-Hamevî (1977). *Mü'cemü'l-Büldân*. Beyrüt: Dârü's-Sadr.
- Yardımlı, Ali (1994). *Dihye b. Halife. DİA*, S. IX, s. 294.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdî (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul: Azim Dağıtım.
- Yıldız, Hakkı Dursun vd. (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Zehabi (1985). *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*. tah. Şu'ayb el-Arnaût vd., Beyrüt: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehabi (1990). *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Mesâhîri ve'l-A'lâm*. tah. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrüt: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî.